

Nationell adoption

Handbok för socialtjänsten

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer 2020-2-6589

Publicerad www.socialstyrelsen.se, mars 2020

Förord

Adoption är till för att skapa eller befästa ett varaktigt föräldra-barnförhållande. Den som har adopterats ska i alla hänseenden anses som barn till sin adoptivförälder. Genom adoptionen får barnet även en rättslig anknytning till adoptivföräldrarnas släkt och blir likställt med adoptivföräldrarnas eventuella barn sedan tidigare.

Den 1 september 2018 trädde nya flexibla adoptionsregler ikraft som syftar till att bland annat stärka barnrättsperspektivet. Denna handbok har tagits fram mot bakgrund av detta.

Handboken riktar sig främst till handläggare inom området familjerätt men även till utredande socialsekreterare inom barn- och ungdomsvården samt handläggare inom familjehemsvården som arbetar med adoptioner. Syftet är att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller på området. Innehållet bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall, beslut från Justitieombudsmannen samt föreskrifter och allmänna råd.

Juristen Elin Torebring har ansvarat för arbetet med handboken. Utredarna Anna Svennblad och Solveig Freby har deltagit i arbetet. Mariana Näslund Blixt har varit ansvarig enhetschef.

Socialstyrelsen vill tacka alla som med stort engagemang och kunnande har bidragit till arbetet.

Olivia Wigzell
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Läsanvisning.....	7
Innehåll och avgränsningar	7
Professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården	8
Förkortningar.....	8
Olika typer av adoptioner	9
Hemvist	10
Barns grundläggande rättigheter	12
Barns rättigheter enligt föräldrabalken	12
Barn som rättighetsbärare	12
Socialnämndens övergripande ansvar i samband med adoption	17
Tillsyn över socialtjänsten	17
Allmänt om handläggning och dokumentation vid adoption	18
Utredare	18
Dokumentation	19
Partsinsyn och kommunikation	20
Sekretess	21
Adoption av spädbarn.....	24
Olika skäl till adoption.....	24
De olika leden i handläggningen	24
Tillfällig placering av barnet	25
Planering, samverkan och samordning	26
Ett första samtal med föräldrarna	27
Faderskapsutredning	28
Fortsatta samtal med föräldrarna	29
Vårdnadshavares samtycke till adoption	30
Söka adoptivföräldrar.....	32
Placering i den tänkta adoptivfamiljen	34
Praktiska frågor	35
Bevakning av att adoptionen fullföljs.....	35
Adoption av barn som sökande har en relation till	37
Styvbarnsadoption	37
Adoption av ett barn som är placerat i familjehem	37
Adoption av ett barn som fötts i en samkönad relation	38
Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten	40
Utredningsplan.....	40

Utredningsrapport med förslag till beslut.....	41
Utredningsområden.....	41
Ersättning i samband med adoption	50
Planering av uppföljning.....	50
Tingsrättens beslut om adoption	51
Överklaga ett adoptionsbeslut	51
Rättsverkningar av ett adoptionsbeslut.....	52
Adoption av en vuxen	53
Stöd och hjälp efter en adoption	54
Stöd till biologiska föräldrar	54
Information och kontakt	54
Stöd till barn och adoptivföräldrar	55
Stöd och hjälp att söka sitt ursprung	56
Biologiska släktingar som söker kontakt	57
Referenser	58
Propositioner.....	58
Betänkanden och utredningar	58
Föreskrifter och allmänna råd.....	58
Barnrättskommitténs allmänna kommentarer.....	59
Övriga publikationer.....	59

Läsanvisning

Innehåll och avgränsningar

Handboken fokuserar på de uppgifter som socialtjänsten ställs inför vid handläggning av adoptionsärenden där både barnet och sökanden har sin hemvist i Sverige. Den syftar till att ge stöd vid regeltillämpningen på området och är framför allt tänkt att användas som en uppslagsbok.

Handboken behandlar inte internationella adoptioner, det vill säga när barn adopteras till eller från Sverige.¹

Handboken inleds med en kort beskrivning av olika typer av adoptioner. Därefter kommer kapitel med övergripande information om barnets rättigheter och socialnämndens ansvar vid adoption samt ett kapitel om handläggning och dokumentation. Handboken beskriver sedan olika nationella adoptioner av barn under 18 år i kapitlet om adoption av spädbarn samt adoption av barn som sökande har en relation till. Sedan kommer de kapitel som är gemensamma för alla nationella adoptioner som adoptionsutredning och stöd och hjälp efter en adoption. I dessa delar utgår handboken från en tänkt tidsordning i socialtjänstens handläggning av ärenden som rör adoption. Eftersom socialtjänsten inte berörs av vuxenadoptioner behandlas de endast kortfattat i slutet av handboken.

Hänvisningar till regelverket och övriga publikationer har lagts i form av fotnoter på respektive sida. Vidare finns många hänvisningar mellan olika avsnitt och kapitel för att bättre orientera sig i texten.

I handboken hänvisas också till andra publikationer från Socialstyrelsen, så som handböcker och kunskapsstöd som kan behövas för helhetsbilden.

När det gäller beskrivning av olika placeringsformer eller mer generellt vad som gäller för barn i samhällsvård hänvisas till handboken ”Placerade barn och unga” (Socialstyrelsen 2020). När det gäller socialtjänstens utredningsansvar hänvisas till handboken ”Att utreda barn och unga” (Socialstyrelsen 2015). För frågor som rör handläggning och dokumentation hänvisas till handboken ”Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten” (Socialstyrelsen 2015).

De rättsfall och beslut från JO som handboken refererar till har valts ut i syfte att ge vägledning till hur regelverket ska tolkas.

För information om internationella adoptioner och frågor om föräldrautbildningen samt medgivandeutredningen inför internationell adoption hänvisas till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), www.mfof.se

¹ Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) ansvarar för frågor som rör internationella adoptioner.

Professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården

Handboken är avsedd att användas inom ramen för ett professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården. Ett sådant arbete styrs av barnets eller den unges bästa och genomförs tillsammans med barn, unga och deras närstående. Kärnan i det sociala arbetet är möten för positiva och varaktiga förändringar. Det gäller också i komplexa situationer där förhållandena kan vara osäkra och det kanske inte går att få samtycke till insatser.

Grundläggande för ett professionellt förhållningssätt är att den enskilde yrkesutövaren reflekterar över sin yrkesroll och över värderingar och normer som kan påverka arbetet. Till ett professionellt arbete hör att använda relevanta kunskaper, färdigheter och förhållningssätt samt att förstå vad rättssäkerhet och god förvaltning innebär. Samverkan med andra verksamheter är också centralt. Den enskilde yrkesutövaren behöver dessutom få stöd av en organisation som arbetar professionellt och själv bidra till att utveckla verksamheten.

Förkortningar

AR	Allmänna råd
BrB	Brottsbalken (1962:700)
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (2017:900)
IFL	Lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor
JO	Justitieombudsmannen
KL	Kommunallagen (2017:725)
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
MFoF	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
Prop.	Proposition
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
ÄB	Äktenskapsbalken (1987:230)

Olika typer av adoptioner

Adoptioner kan delas in i nationella och internationella adoptioner samt adoption av ett tidigare känt eller okänt barn. En adoption kan också avse en vuxen person.

Den internationella adoptionsverksamheten har på senare år genomgått en snabb och omfattande förändring i hela världen och antalet internationella adoptioner till bl.a. Sverige har minskat stadigt under de senaste åren. Tidigare var de internationella adoptionerna fler än de nationella adoptionerna.

För att ge en ungefärlig bild kan nämnas att det år 2018 kom 185 adoptivbarn till Sverige genom de auktoriserade adoptionsorganisationerna, medan det i början av 2000-talet kom närmare 1000 barn till Sverige genom adoptionsorganisationerna.²

Nationella adoptioner, där både barnet och sökanden har sin hemvist i Sverige, är inte vanligt förekommande. Det finns dock ingen samlad statistik över dessa adoptioner. Den statistik som finns rör antalet yttranden från socialnämnden till tingsrätten. I den statistiken ingår alla adoptionsärenden där socialnämnden har lämnat yttrande, även yttranden som rör internationella adoptioner. Det kan t.ex. gälla adoptioner där beslut om adoption måste tas i svensk tingsrätt för att adoptionen ska vara giltig i Sverige, eller där ansökan om adoption gjorts direkt till tingsrätten av andra skäl. Antalet yttrande till tingsrätten i adoptionsärenden var 370 under år 2018.³

Nationella adoptioner är av olika karaktär och omfattar således olika grupper av barn och föräldrar, från barn som ska få en ny familj till barn eller vuxna som ska få ett befintligt föräldra-barnförhållande att gälla i juridisk mening. Närståendeadoptioner är vanligast förekommande, det vill säga adoption av ett barn till en make, registrerad partner⁴ eller sambo. Här ingår förutom styvbarnsadoptioner även adoption av ett barn som fötts inom ett samkönat äktenskap, registrerat partnerskap eller samboskap där föräldraskapet inte kan fastställas genom bekräftelse eller dom. En nationell adoption kan också vara t.ex. ett familjehem som adopterar ett barn som under en tid varit placerat hos dem, eller ett spädbarn som lämnats för adoption av sina föräldrar. Ett ärende om adoption kan också aktualiseras efter att ett barn tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet.

I svensk rätt är adoption ett definitivt beslut som innebär att det skapas ett familjerättsligt förhållande mellan adoptivföräldern och adoptivbarnet. De juridiska banden till den tidigare (i regel biologiska) familjen bryts även om de känslomässigt kan komma att finnas kvar.

Det går inte att häva en adoption. Den kan endast upphöra genom en ny adoption (omadoption).

² Se www.mfof.se.

³ Se www.mfof.se.

⁴ Sedan 1 maj 2009 är det inte möjligt att ingå partnerskap i Sverige. Äktenskapsbalken (1987:230) är könsneutral. Registrerade partner som inte har låtit omvandla sitt partnerskap till ett äktenskap jämställs med gifta par när det gäller adoption (3 kap. 1 § lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap och 2 § lagen [2009:260] om upphävande av lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap).

Hemvist

Hemvisten har betydelse för vilket land som är behörigt att pröva adoptionen, och vilka regler som blir tillämpliga. När ett barn med hemvist i Sverige adopteras inom landet, dvs. av sökanden med hemvist i Sverige tillämpas nationella regler om adoption. Om barnet och sökanden har sin hemvist i olika länder är det en internationell adoption för vilken särskilda regler gäller.⁵

I vissa fall är det oklart var barnet eller sökanden har sin hemvist, t.ex. om barnet uppehåller sig som flykting i ett land.

Det är tingsrätten som avgör sin behörighet att pröva en inkommen ansökan om adoption.

Vad menas med hemvist?

Det finns inget enhetligt hemvistbegrepp utan innebörden av begreppet kan variera beroende på i vilket sammanhang det förekommer.⁶

Inom den svenska internationella privaträtten anses definitionen i 7 kap. 2 § lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap vara vägledande även utanför lagens tillämpningsområde. Enligt paragrafen har den som är bosatt i en viss stat sin hemvist där om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt måste anses stadigvarande.

När en person flyttar mellan olika länder kan tveksamheter uppstå om var hon eller han ska anses ha sin hemvist. I princip ska två förutsättningar, så kallade rekvisit vara uppfyllda för att hemvist ska anses vara ändrat. Det första rekvisitet som är objektivt innebär att personen ska ha ändrat sin vanliga vistelseort så att han eller hon i fortsättningen normalt vistas i det nya landet. Enligt det andra, subjektiva, rekvisitet ska personen ha för avsikt att stanna kvar i det nya landet, om inte för alltid eller tills vidare, så i vart fall under en mycket lång tid.⁷

Den som har utvandrat från Sverige har inte längre sin hemvist här. Det finns dock exempel på situationer då man trots en relativt långvarig vistelse utomlands kan anses behålla sin hemvist. Exempelvis torde den som studerar eller tar anställning i ett annat land i utbildningssyfte för att sedan återvända till sitt hemland inte förvärva hemvist i vistelselandet. Diplomater och representanter för privata arbetsgivare brukar trots långvarig vistelse i verksamhetslandet presumeras ha hemvist i det land som de skickats ut från.⁸

Uppehållstillstånd för en person som har invandrat till Sverige är inte avgörande, även om det ofta kan ses som en faktisk förutsättning för att personen ska kunna vistas varaktigt här.⁹ Utan uppehållstillstånd blir också framtiden mer osäker, vilket kan ha betydelse t.ex. när man ska bedöma lämpligheten att adoptera ett barn.

⁵ För information om vilka regler som gäller vid internationell adoption hänvisas till MFoF.

⁶ Jfr RÅ 1995:99.

⁷ Bogdan M. (2014) Svensk internationell privat- och processrätt. Åttonde uppl. Norstedts juridik.

⁸ Prop. 1973:158 s. 79.

⁹ Bogdan M. (2014) Svensk internationell privat- och processrätt. Åttonde uppl. Norstedts juridik.

Familjeförhållandena kan också påverka hemvistbedömningen, t.ex. underåriga barn kan i vissa fall presumeras ha samma hemvist som vårdnadshavaren.¹⁰ Enligt lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor gäller att om prövningen av en fråga beror på barnets hemvist vid en viss tidpunkt och barnet ännu inte är fött, är moderns hemvist vid den tidpunkten avgörande.¹¹

¹⁰ Bogdan M. (2014) Svensk internationell privat- och processrätt. Åttonde uppl. Norstedts juridik.

¹¹ 11 § andra stycket IFL.

Barns grundläggande rättigheter

I detta kapitel ges en beskrivning av barns grundläggande rättigheter enligt föräldrabalken, FB och i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen. Här beskrivs också de artiklar som särskilt rör adoption.

Vissa av rättigheterna i barnkonventionen har inarbetats i andra svenska lagar, bl.a. i fjärde kapitlet föräldrabalken som innehåller de grundläggande bestämmelserna om adoption.

Barns rättigheter enligt föräldrabalken

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.¹²

I rätten till omvårdnad ingår inte bara rätten för barnet att få sina materiella behov tillgodosedda. Minst lika viktiga är barnets psykiska behov. I barnets rätt till trygghet ligger bland annat att få leva under stabila förhållanden och att ha någon att lita på.¹³

Barn som rättighetsbärare

De rättigheter som barn har enligt barnkonventionen är en del av de mänskliga rättigheter som under lång tid fastställts genom olika internationella överenskommelser.¹⁴ Syftet med konventionen är att stärka barnets rättigheter genom att tydliggöra att barn är rättighetsbärare.

Från och med den 1 januari 2020 gäller artiklarna 1–42 i barnkonventionen som svensk lag. Det innebär bl.a. ett förtydligande av att alla som tillämpar bestämmelser i svenska lagar ska tolka dessa i förhållande till barnkonventionen.¹⁵

Sverige har dock som konventionsstat redan före lagens inträde varit skyldigt att vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen.¹⁶ Det har bland annat skett genom att svensk lagstiftning i vissa delar har omarbetats utifrån konventionens artiklar och genom att nya bestämmelser har förts in.¹⁷

Rättigheter för barn i samband med adoption

Fyra av artiklarna i barnkonventionen utgör grundprinciper. Samtliga artiklar i konventionen ska läsas och tolkas med utgångspunkt från grundprinciperna. Grundprinciperna i barnkonventionen är:

¹² 6 kap. 1 § FB.

¹³ Prop. 1981/82:168 s. 59.

¹⁴ Prop. 2017/18:186 s. 59.

¹⁵ Prop. 2017/18:186 s. 1.

¹⁶ Artikel 4 barnkonventionen.

¹⁷ Prop. 2017/18:186 s. 63.

1. Förbud mot diskriminering (artikel 2)
2. Principen om barnets bästa (artikel 3)
3. Rätten till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6)
4. Rätten att bilda och uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som rör barnet självt (artikel 12)

Barnkonventionen innehåller också 4 artiklar som särskilt berör adoption. Dessa är:

- artikel 7 om barnets rätt till sitt ursprung
- artikel 20 om alternativ omvårdnad
- artikel 21 om adoption.

Förbud mot diskriminering

En av barnkonventionens grundprinciper är förbudet mot diskriminering i artikel 2.1. Den handlar om alla barns lika värde och rättigheter. Rättigheterna i barnkonventionen ska tillförsäkras varje barn som befinner sig inom en stats territorium utan åtskillnad av något slag. Det gäller oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares kön, funktionsnedsättning med mera.

Enligt barnrättskommittén innebär förbudet mot diskriminering inte att alla barn alltid ska behandlas exakt lika. Skyldigheten att inte diskriminera kan ibland kräva särskilda åtgärder för enskilda eller grupper av barn för att deras rättigheter ska bli tillgodosedda.¹⁸ Små barn exempelvis löper en särskild risk för diskriminering, eftersom de är jämförelsevis maktlösa och är beroende av andra för att förverkliga sina rättigheter.¹⁹

Förbud mot diskriminering finns även i bl.a.1 kap. 2 § regeringsformen och i diskrimineringslagen (2008:567).

Barnets bästa

Den andra grundprincipen är artikel 3.1 i barnkonventionen där det framgår att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

Barnets bästa vid adoption behandlas närmare i artikel 21 i barnkonventionen. Där framgår att konventionsstater som erkänner och/eller tillåter adoption ska säkerställa att *största vikt* ges till vad som bedöms vara barnets bästa. Det innebär att barnets bästa ska vara helt *avgörande* vid adoption, både när beslutet om adoption fattas men även i andra frågor.²⁰ Inga andra intressen får sättas före eller anses lika viktiga som hänsynen till barnets bästa.²¹

Principen kommer även till uttryck i 4 kap. 1 § föräldrabalken, där det tydliggörs att barnets bästa ska ges störst vikt vid *alla* frågor som rör adoption av ett *barn*.

¹⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 5, p. 12.

¹⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 7, p. 11.

²⁰ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 7, p. 36 samt Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, p. 38.

²¹ Prop. 2003/04:131 s. 24.

Att avgöra vad som är barnets bästa
Barnrättskommittén betonar att barnets bästa är ett flexibelt begrepp vars innebörd måste bedömas och fastställas med utgångspunkt i de specifika omständigheter som gör barnet unikt.²² Dessa omständigheter kan handla om individuella egenskaper hos barnet eller det sociala och kulturella sammanhang som barnet befinner sig i. Individuella egenskaper kan vara ålder, kön, mognad och erfarenhet. De kan också ha att göra med att tillhöra en minoritetsgrupp, eller med att ha en fysisk, sensorisk eller intellektuell funktionsnedsättning.²³

Barnets rätt att uttrycka sina åsikter är en viktig faktor att ta hänsyn till vid bedömning och fastställande av barnets bästa. Andra faktorer är enligt barnrättskommittén barnets identitet, bevarandet av barnets familjemiljö och möjligheten att upprätthålla relationer, barnets behov av omsorg samt skydd och säkerhet. En viktig faktor är också om barnet befinner sig i en utsatt situation.²⁴ Att fastställa barnets bästa handlar om att bedöma vilka faktorer eller omständigheter som är särskilt viktiga i den specifika situationen.²⁵

Barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling

Även barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6) är en grundläggande princip i barnkonventionen. Genom artikeln erkänns barnets inneboende rätt till livet och statens skyldighet att i största möjliga utsträckning säkerställa barnets överlevnad och utveckling. Rätten till liv, överlevnad och utveckling ska tolkas i förhållande till övriga grundprinciper och får också sitt innehåll genom specifika artiklar i konventionen.²⁶ Med utveckling avses både fysisk, mental, andlig, moralisk, psykologisk och social utveckling.²⁷ Små barn kräver särskild hänsyn på grund av den snabba utveckling som de genomgår. Små barn är särskilt sårbara för skada som orsakas av otillförlitliga, inkonsekventa relationer till föräldrar och omvårdare och för avbrott eller störningar i utvecklingen. De har små möjligheter att själva undvika eller motverka svårigheter. Barn är helt beroende av att andra skyddar dem och agerar för deras bästa. Barnets rätt till utveckling utsätts för betydande risker om barnet blir föräldralöst, övergivet eller berövat en familjs omvårdnad, eller om barnet drabbas av långvariga relationsavbrott eller separationer.²⁸

Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

Den fjärde grundprincipen i barnkonventionen är barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter (artikel 12). Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Artikel 12 fastställer inte bara en rättighet i sig, utan ska också beaktas vid tolkning och genomförande av alla andra rättigheter.²⁹ Barnets åsikter är till exempel en faktor att ta hänsyn till vid bedömningen av barnets bästa.³⁰

²² Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, p. 32.

²³ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, p. 48-49.

²⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, p. 52 f.

²⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, p. 36-40.

²⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 7, p. 10.

²⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 5, p. 12.

²⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 7, p. 36.

²⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12, p. 2.

³⁰ Jfr barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14 p. 43-45 och barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12 p. 70-74.

Det är viktigt att notera att det är fråga om en rättighet, inte någon skyldighet för barnet att uttrycka sina åsikter.³¹ För att barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter ska kunna förverkligas måste de som är ansvariga att höra barnet informera barnet om de frågor som det gäller, vilka valmöjligheter som finns och vilka beslut som kan komma att fattas och vad dessa beslut kan få för följder. Barnet måste också få veta under vilka omständigheter han eller hon kommer att få uttrycka sina åsikter. Rätten till information är central eftersom den är förutsättningen för att barnet ska kunna göra ett informerat val.³²

Rätten att bli hörd omfattar alla barn ”som är i stånd att bilda egna åsikter”. Att barnet ska vara i stånd att bilda egna åsikter ska enligt barnrättskommittén inte ses som en begränsning, utan snarare som en skyldighet för konventionsstaterna att i största möjliga utsträckning bedöma barnets kapacitet att bilda en egen åsikt. Konventionsstaterna ska aldrig utgå från antagandet att ett barn inte kan uttrycka sina åsikter. Tvärtom ska de förutsätta att barnet är i stånd att bilda sina egna åsikter och erkänna att barnet har rätt att uttrycka dessa. Det är därmed inte barnets ansvar att först bevisa sin förmåga.³³

Barnrättskommittén pekar på att konventionsstaterna är skyldiga att säkerställa att rätten att uttrycka sina åsikter genomförs för barn som har svårt att föra fram sina åsikter. Barn med funktionsnedsättning kan behöva förses med de kommunikationsverktyg som behövs för att de ska kunna uttrycka sina åsikter. Det gäller också små barn som kanske inte kan uttrycka sina åsikter verbalt. Ett fullständigt genomförande av artikel 12 kräver att man erkänner och respekterar ickeverbalt kommunikation som lek, kroppsspråk, ansiktsuttryck och teckningar och målningar som mycket små barn kan använda för att visa att de förstått samt för att uttrycka sina val och preferenser.³⁴

Principen om barnets rätt till delaktighet, att få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter, kommer även till uttryck i bl.a. 4 kap. 3 § föräldrabalken om adoption. Barnets rätt till delaktighet gäller under hela adoptionsprocessen.³⁵ Barnets bästa och barnets rätt till delaktighet samverkar och utgör tillsammans grunden för en adoptionsprocess som utgår från ett barnrättsperspektiv.³⁶

Barnets rätt till sitt ursprung

Artikel 7 handlar om barnets rätt till sitt ursprung. Ett barn ska registreras omedelbart efter födelsen och har rätt till ett namn och rätt att förvärva ett medborgarskap. Barn har också, så långt det är möjligt, rätt att få veta vilka dess föräldrar är och att få deras omvårdnad.

Barnets rätt till sitt ursprung finns också uttryckt 4 kap. 23 § föräldrabalken och i den sekretessbrytande bestämmelsen i 26 kap. 8 § offentlighet- och sekretesslagen (2009:400). Bestämmelsen i föräldrabalken innebär en *rättighet* för barnet att få vetskap om adoptionen, och en *skyldighet* för adoptivför-

³¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12, p. 18.

³² Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12, p. 25.

³³ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12, p. 20.

³⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12, p. 21.

³⁵ Prop. 2017/18:121 s. 145.

³⁶ Prop. 2017/18:121 s. 141.

äldrarna att berätta om den, till skillnad från bestämmelsen i barnkonventionen där det framgår att barnet har en rätt att få veta vilka dess föräldrar är. Av förarbetena till föräldrabalken framgår dock att det kan vara lämpligt att lämna ytterligare information som ger barnet möjlighet att ta till sig vetenskapen om sitt ursprung. Föräldrarna ska berätta för barnet om att han eller hon är adopterad så snart det är lämpligt. Bedömningen måste göras utifrån det enskilda barnets behov och förutsättningar och vad barnet eventuellt själv uttryckt. Om barnet vill veta ska föräldrarna berätta. I förarbetena framhålls att det i många fall är lämpligt att genom en öppen hållning från en tidig ålder successivt berätta för barnet om adoptionen och barnets ursprung.³⁷

Barnet kan då själv välja om hen vill söka närmare information om sitt ursprung. En förutsättning för denna valmöjlighet är dock att barnet känner till att han eller hon är adopterad.³⁸

Barnets rätt till skydd och stöd

Barn som tillfälligt eller varaktigt har berövats sin familjemiljö har enligt artikel 20 rätt till särskilt skydd och stöd. Artikeln anger också vilken typ av omvårdnad som kan bli aktuell, bl.a. placering i familjehem och adoption. Här beskrivs också barnets rätt till kontinuitet i uppfostran och rätten att behålla sin identitet, det vill säga etniska, religiösa, kulturella och språkliga bakgrund. Detta ingår som en del i bedömningen av barnets bästa vid adoption.³⁹

Barnets rättigheter i övrigt vid adoption

Enligt artikel 21 i barnkonventionen ska det säkerställas att största vikt ges till vad som bedöms vara barnets bästa vid adoption. En adoption ska vidare grundas på all relevant och tillförlitlig information och med hänsyn till barnets ställning i förhållande till föräldrar, släktingar och vårdnadshavare. I de fall samtycke krävs ska de personer som berörs ha lämnat ett informerat samtycke till adoptionen, efter att ha fått behövlig rådgivning.

Bestämmelser om krav på informerat samtycke till adoption finns i 4 kap. 7–8 §§ föräldrabalken. Ett barn får inte adopteras utan samtycke från den förälder som är vårdnadshavare (eller särskilt förordnad vårdnadshavare eller annan som enligt lagt eller sedvänja i en annan stat trätt i föräldrarnas ställe). Samtycke krävs också från den som ska adopteras om hen har fyllt 12 år. Med *informerat samtycke* menas att den som ska samtycka till adoptionen ska få information om innebörden av en adoption och ett samtycke innan det lämnas.

³⁷ Prop. 2017/18:121 s. 164.

³⁸ Jfr prop. 2017/18:121 s. 49.

³⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 14, p. 56.

Socialnämndens övergripande ansvar i samband med adoption

Varje kommun ansvarar för socialtjänsten inom sitt område, och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver.⁴⁰ Socialnämnden ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden.⁴¹

När det gäller barn som är placerade hos tilltänkta adoptivföräldrar ska socialnämnden noga följa vården och medverka till att barnet får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden. Socialnämnden ska tillsammans med de tilltänkta adoptivföräldrarna verka för att barnet får lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård som barnet behöver. Socialnämnden har också ett ansvar att lämna vårdnadshavarna och föräldrarna samt blivande adoptivföräldrar råd, stöd och annan hjälp som de behöver.⁴²

Efter en ansökan om adoption av ett barn under 18 år ska tingsrätten uppdra åt socialnämnden att utse en utredare som ska genomföra en adoptionsutredning. Socialnämnden har ansvaret för utredningen och ska se till att den genomförs enligt tingsrättens begäran, men ska inte göra en prövning av innehållet.⁴³ Det är utredaren som ska utreda om förutsättningarna för adoption är uppfyllda, och själv redovisa det som har framkommit till tingsrätten samt lämna ett förslag till beslut.⁴⁴

Efter ett adoptionsbeslut ska socialnämnden tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som eventuellt kan finnas.⁴⁵

Tillsyn över socialtjänsten

Inspektionen för vård och omsorg utövar tillsyn över socialtjänsten. Inom ramen för sin tillsyn lämnar IVO också råd och vägledning till socialtjänsten.⁴⁶

För mer information hänvisas till Inspektionen för vård och omsorg, IVO, www.ivo.se

⁴⁰ 2 kap. 1 § första stycket SoL.

⁴¹ 5 kap. 1 § 9 SoL.

⁴² 6 kap. 7 och 7 a §§ SoL.

⁴³ Prop. 2017/18:121 s. 155.

⁴⁴ 4 kap. 15 § FB.

⁴⁵ 5 kap. 1 § 9 SoL.

⁴⁶ 13 kap. 1-3 §§ SoL.

Allmänt om handläggning och dokumentation vid adoption

Följande kapitel berör frågor om kompetens, dokumentation, partsinsyn och kommunikation samt sekretess.

Utredare

Kompetens

I socialtjänstlagen anges att socialtjänstens uppgifter ska utföras av personal med lämplig utbildning och erfarenhet.⁴⁷ Socialnämnden ska använda handläggare som har avlagt svensk socionomexamen eller annan relevant examen på minst grundnivå i högskolan för utförande av sådana uppgifter inom socialtjänsten rörande barn och unga som innefattar bedömning av om utredning ska inledas, utredning och bedömning av behovet av insatser eller andra åtgärder, eller uppföljning av beslutade insatser.⁴⁸

För att någon annan examen än svensk socionomexamen ska anses vara relevant ska den examen handläggaren har innefatta eller kompletterats så att handläggaren sammantaget har gått högskolekurser på områdena socialt arbete, socialrätt, förvaltningsrätt och psykologi. Svårighetsgraden på de högskolekurser i socialt arbete som handläggaren har gått ska ha höjts stegvis så att kunskaperna i ämnet successivt fördjupats.⁴⁹ Innehållet i och omfattningen av handläggarens utbildning ska sammantaget förmedla tillräckliga kunskaper så att hon eller han ska kunna utföra nämnda uppgifter med god kvalitet och på ett rättssäkert sätt.⁵⁰

Utbildningen bör ha ett sådant innehåll och en sådan omfattning att den förmedlar tillräckliga kunskaper för att ge handläggaren förmåga att söka, samla, värdera och kritiskt tolka relevant information i en problemställning, självständigt identifiera, formulera och lösa problem, muntligt och skriftligt redogöra för samt diskutera information och problem, göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga, samhällsliga och etiska aspekter och förstå barns behov. Kurserna i socialt arbete bör förmedla kunskaper om vetenskaplig grund och tillämpliga metoder på området.⁵¹

Den utredare som utses av socialnämnden att genomföra en adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten bör också ha ingående kunskaper om adoption.⁵² Socialnämnden får delegera uppdraget att utse en utredare till en anställd i kommunen.⁵³

⁴⁷ 3 kap. 3 § andra stycket SoL.

⁴⁸ 3 kap. 3 a § andra stycket SoL.

⁴⁹ 3 kap. 2 § HSLF-FS 2017:79.

⁵⁰ 3 kap. 3 § HSLF-FS 2017:79.

⁵¹ AR till 3 kap. 3 § HSLF-FS 2017:79.

⁵² Prop. 2017/18:121 s. 155.

⁵³ 10 kap. 5 § SoL.

I propositionen Modernare adoptionsregler framhåller regeringen att eftersom adoptionsärenden inte är särskilt vanligt förekommande kan kommunerna behöva stärka sin kompetens i adoptionsärenden t.ex. genom erfarenhetsutbyte och genom att utarbeta rutiner och riktlinjer. Det framgår vidare att samarbete mellan mindre kommuner eller stadsdelsnämnder, för att höja kompetensen och för att förbättra kvaliteten på utredningarna, kan ske redan i dag t.ex. genom arbete i större familjerättsenheter eller genom att man regelbundet träffar handläggare från andra kommuner.⁵⁴

Socialnämnden ansvarar för att den handläggare som självständigt utför arbetsuppgifterna har tillräcklig erfarenhet för uppgiften.⁵⁵

Externt anlita utredare

JO har i ett beslut tagit ställning till om socialnämnden kan anlita externa utredare. Enligt JO:s beslut kan en kommun inte överlämna utredningsuppdraget till ett bolag eller annat privaträttsligt subjekt. Däremot har kommunen möjlighet att anlita en uppdragstagare som är en namngiven fysisk person. Personen måste knytas till myndigheten så att personen anses delta i kommunens verksamhet och stå under myndighetens arbetsledning. På så sätt behåller kommunen huvudansvaret.⁵⁶

Dokumentation

Handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av stödinsatser, vård och behandling ska dokumenteras.⁵⁷ Med handläggning av ärenden menas alla åtgärder som görs från det att ärendet påbörjas till dess att ärendet avslutas genom ett beslut. Yttranden till en annan myndighet är i detta sammanhang att jämställa med beslutsfattande.⁵⁸ Det gäller t.ex. en adoptionsutredning som görs på uppdrag av tingsrätten.

Dokumentationen ska utvisa beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse⁵⁹, och ska utformas med respekt för den enskildes integritet.⁶⁰ Upprättade handlingar ska bara innehålla uppgifter som bedöms vara tillräckliga, väsentliga och ändamålsenliga i förhållande till vad saken gäller.⁶¹

Vid handläggning av adoptionsärenden är det särskilt viktigt att tänka på var och vad man dokumenterar mot bakgrund av att barnet i framtiden kan komma att söka efter information om sin bakgrund. Dokumentationen blir då en viktig del av barnets historia.

Se vidare om socialtjänstens ansvar för dokumentation i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

⁵⁴ Prop. 2017/18:121 s. 70.

⁵⁵ 3 kap. 3 a § tredje stycket SoL.

⁵⁶ JO 2001/02 s. 250.

⁵⁷ 11 kap. 5 § första stycket SoL.

⁵⁸ Prop. 1996/97:124 s. 181.

⁵⁹ 11 kap. 5 § första stycket SoL.

⁶⁰ 11 kap. 6 § SoL.

⁶¹ 4 kap. 1 § SOSFS 2014:5.

Gallringsförbud

Handlingar som kommit in eller upprättats i samband med en utredning om adoption får inte gallras. Detsamma gäller bl.a. handlingar som kommit in eller upprättats i samband med utredning om faderskap eller föräldraskap, samt handlingar som kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har placerats eller tagits emot i ett hem för vård eller boende eller familjehem.⁶²

Det är viktigt bl.a. för adoptivbarnets möjligheter att söka information om sitt ursprung, både det biologiska och det sociala ursprunget.

Läs mer

Mer om dokumentation finns att läsa i handboken Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, Socialstyrelsen (2015)

Partsinsyn och kommunikation

I förvaltningslagen (2017:900), FL finns bestämmelser om partsinsyn och kommunikation som ska tillämpas vid handläggning av ärenden hos förvaltningsmyndigheterna.⁶³

Partsinsyn är en rättighet för den som är part i ett ärende att ta del av det som tillförts ärendet. Med *part* i detta sammanhang avses sökande, klagande och annan part. Parten måste själv ta initiativ för att få ta del av utredningsmaterialet. Rätten att ta del av uppgifter är långtgående och omfattar även sekretessbelagd information, men med vissa begränsningar. Partsinsynen gäller under hela handläggningstiden.⁶⁴ Den som är part kan följa om handläggningen utförs på ett korrekt sätt samt komplettera och bemöta uppgifter som finns i ärendet. Principen om partsinsyn har av Högsta förvaltningsdomstolen ansetts så central att den utgör en allmän rättsgrundsats, som i princip gäller oberoende av särskilt författningsstöd.⁶⁵

Kommunicering innebär att innan en myndighet fattar beslut i ett ärende ska den, om det inte är uppenbart obehövt, underrätta den som är part i ärendet om allt material av betydelse för beslutet och ge parten tillfälle att inom en viss tid yttra sig.⁶⁶ Kravet på kommunikation omfattar bara material som utgör underlag för beslutet, inte varje uppgift som har tillförts ärendet utifrån.

Med anledning av att en adoptionsutredning numera lämnas som ett yttrande från utredaren och inte längre från socialnämnden till domstolen (på samma sätt som en vårdnadsutredning) kan nämnas att JO uttalat att lagstiftningen på området inte är otvetydig.⁶⁷ Närmare bestämt vad som gäller om krav på partsinsyn och kommunikation. JO har dock i flera beslut uttalat att den som är part i ett mål om vårdnad berörs så nära av utredningen att han el-

⁶² 12 kap. 2 § SoL.

⁶³ 1, 10 och 25 §§ FL.

⁶⁴ 10 § FL, 10 kap. 3 § OSL och prop. 2016/17:180 s. 294-295.

⁶⁵ Prop. 2016/17:180 s. 78.

⁶⁶ 25 § FL.

⁶⁷ Se JO 1994/95 s. 363, dnr 609-1993. Yttrandet rör kommunikation vid vårdnads- och umgängesutredning. Det torde även gälla adoptionsutredningar.

ler hon bör ha rätt att få ta del av den och ges tillfälle att yttra sig över utredningen innan den lämnas in till domstolen. JO menar därför att en vårdnadsutredning alltid ska kommuniceras med parterna.⁶⁸ JO har också uttryckt att den som berörs av en vårdnadsutredning bör ha rätt till insyn i det material som ligger till grund för utredningen.⁶⁹ Att yttranden i adoptionsutredningar numera genomförs på samma sätt som vårdnadsutredningar torde innebära att uttalandena även gör sig gällande vid adoptionsutredningar.

Sekretess

Sekretess innebär ett förbud mot att röja en uppgift, oavsett om det görs muntligen, genom att allmän handling lämnas ut eller på annat sätt. I offentlighets- och sekretesslagen finns bestämmelser om tystnadsplikt i det allmänna verksamhet samt om förbud att lämna ut allmänna handlingar.⁷⁰

Sekretess hos socialtjänsten

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, *om det inte står klart* att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.⁷¹

Samma sekretesskydd gäller för uppgifter hos den som genomför adoptionsutredningen som hos socialnämnden.⁷²

Sekretess hos domstol

I ärenden om adoption enligt 4 kap. FB gäller sekretess hos domstol för uppgift om en enskilds personliga och ekonomiska förhållanden, *om det kan antas* att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs.⁷³ Detta innebär att sekretessen hos domstolen är svagare än den som gäller inom socialtjänsten.

När domstolen får sekretessreglerade uppgifter från socialtjänsten i t.ex. en adoptionsutredning blir dock sekretessbestämmelsen tillämplig på de aktuella uppgifterna även hos domstolen.⁷⁴

Domstolens beslut eller domar är alltid offentliga.

Sekretess mellan myndigheter

Sekretessen gäller såväl gentemot enskilda som mellan myndigheter.⁷⁵ Inom en kommun finns flera olika myndigheter och kommunallagen ger kommunerna stor frihet att organisera nämndarbetet som de vill. Det är bland annat möjligt att dela upp socialtjänstens uppgifter på flera nämnder. Varje nämnd i en sådan organisation, tillsammans med underlydande förvaltning, räknas som en egen myndighet i offentlighets- och sekretesslagens mening.⁷⁶

⁶⁸ JO den 19 juni 2019, dnr 566-2019.

⁶⁹ JO 2000/01 s. 317, dnr 1523-1998.

⁷⁰ 1 kap. 1 § OSL.

⁷¹ 26 kap. 1 § OSL.

⁷² 2 kap. 1 § andra stycket OSL. Jfr prop. 2005/06:99 s. 61 och 92.

⁷³ 36 kap. 1 § OSL.

⁷⁴ 43 kap. 2 § första stycket OSL.

⁷⁵ 8 kap. 1 § OSL.

⁷⁶ SOU 2003:99, s. 239.

Enligt huvudregeln gäller alltså sekretess såväl mellan de olika nämnderna inom samma kommun som gentemot andra myndigheter.

Sekretess mellan självständiga verksamhetsgrenar

Bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen gäller även mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, under förutsättning att de fungerar självständigt i förhållande till varandra.⁷⁷

Sekretessbrytande regler

Uppgiftsskyldighet

Sekretessen hindrar inte att en uppgift lämnas till en annan myndighet om det finns en uppgiftsskyldighet enligt lag eller förordning.⁷⁸ Det finns en sådan uppgiftsskyldighet i föräldrabalken som rör adoptioner. Den innebär att en socialnämnd som har tillgång till uppgifter som kan vara av betydelse för en adoptionsutredning är, trots socialtjänstsekretess, skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av den socialnämnd som har fått uppdraget att genomföra en adoptionsutredning. Detsamma gäller när uppgifterna begärs av den som socialnämnden har utsett att genomföra utredningen.⁷⁹

Bestämmelsen får betydelse när ett adoptionsärende har anknytning till en eller flera kommuner utöver den kommun där adoptionsutredningen genomförs.

Möjlighet att lämna ut uppgifter

För att socialtjänsten ska kunna fullgöra sina arbetsuppgifter är det i vissa fall nödvändigt att man lämnar ut uppgifter även utanför den egna myndigheten. Sekretess utgör inget hinder mot att sådana uppgifter lämnas ut, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet.⁸⁰ Den aktuella bestämmelsen ska tillämpas restriktivt. Undantag från sekretessen får bara göras när det är nödvändigt att lämna ut en sekretesskyddad uppgift, för att en myndighet ska kunna fullgöra ett visst åliggande.⁸¹

Möjligheten att få information däremot styrs av den tillfrågade myndighetens uppgiftsskyldighet och sekretessbestämmelser.

Samtycke till att hämta in uppgifter

Sekretess till skydd för en enskild gäller i regel inte gentemot den enskilde själv och hon eller han kan helt eller delvis efterge den.⁸² Det innebär att det i regel är möjligt att hämta in uppgifter om den som skyddas av sekretessbestämmelsen samtycker.

Insyn på en parts eget initiativ

Sekretess hindrar inte att t.ex. en adoptionssökande som är part i ett ärende hos domstol eller annan myndighet, t.ex. socialtjänsten⁸³, och som på grund

⁷⁷ 8 kap. 2 § OSL.

⁷⁸ 10 kap. 28 § OSL.

⁷⁹ 4 kap. 16 § FB.

⁸⁰ 10 kap. 2 § OSL.

⁸¹ Prop. 2008/09:150 s. 322.

⁸² 12 kap. 1-2 §§ OSL.

⁸³ Jfr JO 2000/01 s. 317, dnr 1523-1998.

av sin partsställning har rätt till insyn i handläggningen, tar del av en handling eller annat material i ärendet. Det får dock inte lämnas i den utsträckning det av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs. Myndigheten ska då på annat sätt lämna parten upplysning om vad materialet innehåller. Det ska göras i den utsträckning som behövs för att parten ska kunna ta till vara sin rätt. Sekretess hindrar aldrig att en part i ett ärende tar del av ett beslut i ärendet. Inte heller innebär sekretess någon begränsning i en parts rätt enligt rättegångsbalken att få del av alla omständigheter som läggs till grund för avgörande i ett ärende.⁸⁴

Rätt för myndigt barn att ta del av uppgifter

Sekretessen hindrar inte att uppgifter lämnas till en person som uppnått myndig ålder, om de gäller förhållanden av betydelse för att denne ska få veta vilka hennes eller hans biologiska föräldrar är.⁸⁵

Läs mer

Mer om sekretess finns att läsa i handboken Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, Socialstyrelsen (2015)

⁸⁴ 10 kap. 3 § OSL.

⁸⁵ 26 kap. 8 § OSL.

Adoption av spädbarn

Att ett spädbarn i Sverige behöver nya föräldrar genom adoption kan aktualiseras hos socialtjänsten på olika sätt. Det kan vara föräldrarna, mödrahälsovården eller kuratorn på BB som tar kontakt om ett väntat eller nyfött barn som behöver nya föräldrar genom adoption. Mer sällsynt är att tilltänkta adoptivföräldrar anmäler att de har kontakt med en blivande förälder som vill lämna dem sitt barn (nyfött eller väntat) för adoption. Det kan förekomma i sällsynta fall att adoption aktualiseras för att barnet är övergivet och barnets föräldrar är okända. Det kan också i vissa särskilda fall finnas skäl för socialtjänsten att väcka frågan om adoption när en sådan framstår som den bästa lösningen för det enskilda barnet.

Syftet med socialtjänstens insatser är att ge barnet bästa möjliga förutsättningarna. Strävan är att barnet ska få möjlighet att knyta an till lämpliga föräldrar så snabbt som möjligt.

De nationella spädbarnsadoptionerna ställer stora krav på planering, stöd och reflektion i handläggningen. Därför kan utredaren behöva handledning.

Olika skäl till adoption

Det kan finnas många olika skäl till att en förälder vill lämna sitt barn för adoption. Det kan exempelvis röra sig om föräldrar som saknar möjlighet att ta hand om barnet. Det kan också handla om blivande föräldrar som är så starkt negativa till graviditeten att de har förnekat den och upptäcker den för sent för att kunna göra abort. Andra orsaker kan vara att föräldern lider av allvarlig psykisk sjukdom. Det kan vara barn som har kommit till genom våldtäkt eller där föräldern pga. hot, våld eller av andra skäl är så starkt negativ till den andra föräldern att hen inte kan acceptera graviditeten och barnet.

De olika leden i handläggningen

Handläggningen av nationella spädbarnsadoptioner kan se olika ut beroende på situationen i det enskilda fallet, t.ex. när ärendet aktualiseras i förhållande till barnets födelse. Den innehåller i regel följande moment:

- Tillfällig placering av barnet i t.ex. jourhem
- Planering, samverkan och samordning
- Ett första samtal med föräldrarna
- Faderskapsutredning (om föräldrarna inte är gifta)
- Fortsatta samtal med föräldrarna
- Söka adoptivföräldrar
- Utredning av tänkbara adoptivföräldrar
- Placering i den tänkta adoptivfamiljen
- Bevakning av att adoptionen fullföljs
- Adoptionsutredning till tingsrätt (Se kapitlet *Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten*)

- Stöd och hjälp efter en adoption (Se kapitlet *Stöd och hjälp efter en adoption*)

Tillfällig placering av barnet

När ett barn ska lämnas för adoption gör vårdnadshavarens bosättningskommun en utredning.⁸⁶

Inledningsvis blir det ofta aktuellt att göra en familjehemsplacering i den tilltänkta adoptivfamiljen (eller placering i jourhem) innan adoptionen kan genomföras. Då blir bestämmelserna om familjehem tillämpliga.⁸⁷ Ett barn får inte utan socialnämnds medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om barnet. Hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet måste vara utredda innan nämnden lämnar medgivande eller fattar beslut om vård.⁸⁸ Vid valet av placering ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.⁸⁹

Barnets vårdnadshavare har formellt beslutanderätten när det gäller barnet och ska ge sitt samtycke till var barnet placeras.⁹⁰ Se vidare avsnittet *Placering i den tänkta adoptivfamiljen* längre fram i detta kapitel.

Läs mer

Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen, Socialstyrelsen (2015)

Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen (2020)

Utredningsplan

Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga har inte särskilt fokus på utredningar om barn i adoptionsärenden. De är ändå tillämpliga i de delar som är relevanta för adoptionsärenden. Det kan finnas skäl att ta upp andra moment i en utredning om ett barn som behöver nya föräldrar genom adoption som inte är aktuellt i andra barnavårdsutredningar. Likaså kan det finnas frågor som är relevanta vid familjehemsplaceringar som inte blir aktuella i ett ärende om adoption.⁹¹

Enligt de allmänna råden bör socialnämnden inleda en utredning med att planera hur den är tänkt att bedrivas.⁹²

Ett ärende som gäller adoption av ett spädbarn innehåller två parallella processer – dels den som rör olika aspekter av det biologiska föräldraskapet, dels den som syftar till att hitta en adoptivfamilj åt barnet.

⁸⁶ 11 kap. 1-2 §§ SoL.

⁸⁷ 6 kap. 6-9 §§ SoL.

⁸⁸ 6 kap. 6 § SoL.

⁸⁹ 1 kap. 2 § andra stycket SoL. Jfr 4 kap 1 § SoL.

⁹⁰ Förutsatt att situationen inte är sådan att ett omhändertagande enligt LVU är aktuellt.

⁹¹ Se även SOSFS 2012:11.

⁹² AR i SOSFS 2014:6.

Det är viktigt att utredaren fokuserar på barnets bästa i ett långsiktigt perspektiv, och att i den akuta situationen vara vaksam på att fokus inte hamnar på föräldrarna eller de tilltänka adoptivföräldrarna. Det betyder också att handläggningen i samband med nationella spädbarnsoptioner präglas av en öppenhet för att adoptionen i vissa fall inte kommer att bli av samt att det då kan behövas andra insatser. Socialtjänsten behöver bl.a. överväga om den utredare som ska ha kontakterna med föräldrarna också ska ha kontakterna med de tilltänkta adoptivföräldrarna. Det förutsätter att handläggaren är medveten om och kan hantera den rollkonflikt som kan uppkomma när det gäller att stödja föräldrarna i deras beslutsprocess, som eventuellt innebär att det inte blir någon adoption, samtidigt som man vet hur starka känslor detta kan komma att väcka hos de tänkta adoptivföräldrarna.

Planering, samverkan och samordning

De berörda instanserna är i regel socialtjänsten i den kommun där vårdnadshavarna är bosatta och socialtjänsten i den kommun där den blivande adoptivfamiljen finns⁹³, eventuellt både familjerätt och ansvariga för jour- och familjehemsplaceringar, samt mödrahälsovården, förlossningsvården och kurator eller psykolog inom mödrahälsovården eller på kvinnokliniken.

En viktig del i planeringen är därför att tydliggöra överenskommelser om arbets- och ansvarsfördelning. Det är viktigt att klargöra vem som gör vad och när.

Enligt förvaltningslagen (2017:900), FL har socialtjänsten en skyldighet att inom sitt verksamhetsområde samverka med andra myndigheter.⁹⁴ Även SoL ålägger socialtjänsten att samverka vid behov.⁹⁵ Om det gäller barn som far illa eller riskerar att fara illa ska nämnden dessutom aktivt verka för att samverkan kommer till stånd.⁹⁶

Om fördelningen av ansvar och roller samt gången i handläggningen preciseras i en gemensam plan för arbetet, i syfte att bevaka barnets perspektiv, så kan risken för att någon del tappas bort minimeras och det ger bättre förutsättningar för att alla drar åt samma håll.

Vid samverkan är det även viktigt att beakta gällande sekretessbestämmelser och regler för personuppgiftsbehandling. För mer information om sekretess se vidare avsnittet *Sekretess* i kapitlet *Allmänt om handläggning och dokumentation vid adoption*.

⁹³ Enligt 4 kap. 14 § FB ska tingsrätten uppdra åt socialnämnden i den kommun där barnet har sin hemvist att utse någon att genomföra en adoptionsutredning.

⁹⁴ 8 § FL.

⁹⁵ 3 kap. 5 § SoL.

⁹⁶ 5 kap. 1 a § SoL.

Läs mer

Du kan läsa mer om samverkan i Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen (2020) och i handboken Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, Socialstyrelsen (2015)

Ett första samtal med föräldrarna

Socialnämndens insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne.⁹⁷

Ett första steg är ett samtal för orientering och information. Syftet är att utreda motivet till att lämna barnet till adoption och informera om innebörden av en adoption, hur den går till och vilka de juridiska konsekvenserna är.

Om den första kontakten sker med den gravida föräldern/den förälder som fött barnet och föräldrarna inte är gifta behöver den föräldern informeras om faderskapsutredningen.

Det är viktigt att i samtalet vara öppen för handlingsalternativ, så att utredaren inte medverkar till en fastlåsning i ett adoptionstänkande, samtidigt som socialtjänsten inte får skuldbelägga föräldrarna eller påverka deras beslut. JO har riktat kritik mot en nämnd som informerat en 13-årig mamma om adoption, men inte om stödinsatser.⁹⁸

Exempel på frågor att fundera över och att ta upp i samtalet med föräldrarna

Hur kan socialtjänsten och andra instanser hjälpa och stödja föräldern/föräldrarna och barnet om föräldern/föräldrarna inte väljer adoption?

- Känner föräldrarna till vilket stöd de kan få
- Vilka andra alternativ kan finnas, t.ex. inom föräldrarnas släkt eller övriga nätverk

Underåriga föräldrar

Underåriga föräldrar kan vara vårdnadshavare. Det innebär att även om den förälder som fött barnet är underårig, dvs. inte har fyllt 18 år, blir hen vårdnadshavare för barnet.

En underårig förälder kan däremot inte vara förmyndare.⁹⁹ I förmyndarskapet ingår bl.a. att förvalta barnets tillgångar och företräda det i angelägenheter som rör tillgångarna, till dess att barnet fyller 18 år.¹⁰⁰

⁹⁷ 3 kap. 5 § SoL.

⁹⁸ Jfr JO 2018-03-16, dnr 620-2017.

⁹⁹ 10 kap. 1-2 §§ FB.

¹⁰⁰ 12 kap. 1 § första stycket FB.

Reglerna om vårdnadshavares samtycke och att föräldrar ske ges möjlighet att yttra sig vid adoption gäller oavsett föräldrarnas ålder, och trots att föräldrarna på grund av att de är underåriga själva kan stå under sina föräldrars vårdnad.¹⁰¹

Oavsett ålder kan modern godkänna faderskapsbekräftelsen, under förutsättning att hen förstår den rättsliga innebörden av bekräftelsen.¹⁰² En vårdnadshavare som är omyndig får alltid föra faderskapstalan för barnets räkning¹⁰³ samt föra talan om underhåll.¹⁰⁴

Faderskapsutredning

Barnets rätt till sitt ursprung är en allmänt vedertagen princip. Den framgår av artikel 7 i barnkonventionen och genomsyrar även svensk lagstiftning i övrigt. Det är också viktigt att utreda vem som är barnets andra förälder för att ta reda på om den föräldern vill bli vårdnadshavare och ta hand om barnet.

Även då den förälder som fött barnet vill lämna barnet för adoption har socialnämnden samma skyldighet som annars att försöka utreda faderskapet och se till att det fastställs när det rör ett barn med hemvist i Sverige.¹⁰⁵

Om det ska genomföras en adoption ligger det i barnets intresse att så snart som möjligt få knyta an till sina adoptivföräldrar. En faderskapsutredning måste därför bedrivas skyndsamt och intensivt och får inte medföra att adoptionen fördröjs i onödan.¹⁰⁶ Det är också viktigt att inleda utredningen så tidigt som möjligt gärna före barnets födelse.¹⁰⁷

Om den biologiska modern inte vill medverka i utredningen, bör utredaren samtala med henne om hur viktigt det är för barnet att få kännedom om sitt ursprung.¹⁰⁸

Om frågan om faderskap i adoptionsärenden kommer upp sent i graviditeten eller efter att barnet är fött kommer tidsaspekten in. Behovet av att adoptionen för barnet inte i onödan drar ut på tiden måste vägas mot bl.a. möjligheten att det finns en förälder som vill ta hand om barnet samt barnets rätt till sitt ursprung.

Om modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare har lämnat sitt skriftliga samtycke till en adoption bör utredaren i regel inte vidta några ytterligare utredningsåtgärder gällande faderskapet.¹⁰⁹ Det ska dock inte förstås som att utredningen ska läggas ner, utan innebär snarare att utredaren gör en bedömning av utsikterna att kunna få faderskapet fastställt. Utredaren får då ta ställning till om det är möjligt att slutföra utredningen genom att fastställa faderskapet eller genom att lägga ner den.

Om faderskapsutredningen framstår som komplicerad efter att samtycke till adoption lämnats, t.ex. för att modern inte vill medverka eller flera män

¹⁰¹ Se 4 kap. 8, 18 §§ FB.

¹⁰² 1 kap. 4 § första stycket FB.

¹⁰³ 3 kap. 5 § andra stycket FB.

¹⁰⁴ 7 kap. 2 § tredje stycket FB.

¹⁰⁵ 2 kap. 1 § FB.

¹⁰⁶ Jfr prop. 1969:124 s. 151.

¹⁰⁷ Socialstyrelsen (2005), Att fastställa faderskap.

¹⁰⁸ AR till 4 kap. HSLF-FS 2017:49.

¹⁰⁹ AR till 4 kap. HSLF-FS 2017:49.

kan komma ifråga som far till barnet, bör utredningen i regel läggas ner.¹¹⁰ I förarbetena betonas att möjligheten att lägga ner en utredning endast ska tillämpas när det framstår som meningslöst eller alltför komplicerat att försöka få faderskapet fastställt. Det är viktigt att bestämmelsen inte tolkas generöst, och därför torde de flesta adoptionsfall falla utanför tillämpningsområdet.¹¹¹

Då adoptionen är genomförd och domstolsbeslutet vunnit laga kraft är socialnämnden inte längre skyldig att försöka fastställa faderskapet. Adoptionen hindrar dock inte barnet självt från att föra talan om faderskapet.¹¹²

För mer information om faderskapsutredningar hänvisas till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), www.mfof.se

Fortsatta samtal med föräldrarna

Föräldrarnas beslutsprocess

Många av de frågeställningar som är aktuella inför adoptionen behöver tas upp med föräldrarna i samtalen med socialtjänsten. Det kan också behövas återkommande samtal med föräldrarna samt familjerättssekreterare och socialsekreterare.

Om ärendet aktualiseras hos socialtjänsten under graviditeten har den gravida föräldern i regel stöd i sin beslutsprocess av kurator eller psykolog inom mödrahälsovården eller på kvinnokliniken. Det kan också hända att en förälder som inte vill eller kan behålla det väntade barnet av olika skäl uppmärksammar graviditeten i ett sent skede.

Olika grader av ambivalens kan vara naturliga under en graviditet, i synnerhet om föräldern i ett sent skede har uppmärksammat graviditeten. Ett avståndstagande från det väntade barnet kan i vissa fall vara en del i en krisreaktion. Det är viktigt att krisreaktionen inte ligger till grund för adoptionsbeslutet. Samtidigt är det ur barnets synpunkt viktigt att inte påverka en blivande förälder som är starkt negativ till graviditeten att överväga att behålla barnet.

Att hjälpa den blivande föräldern att klargöra sina känslor och tankar inför barnet och en eventuell adoption är en uppgift som kan kräva psykologisk och psykoterapeutisk kompetens.

Samtalets innehåll

I de fortsatta samtalen med föräldrarna kan det finnas anledning att återkomma till frågorna om skälen till önskan om att lämna barnet för adoption och eventuella alternativ till adoption, samt ge föräldrarna möjlighet att fundera över och ta ställning till eventuella frågor som de inte tänkt på tidigare.

¹¹⁰ AR till 13 kap. HSLF-FS 2017:49.

¹¹¹ Prop. 1969:124 s. 151.

¹¹² Prop. 1971:143 s. 81.

Om föräldrarna har beslutat sig för adoption är det viktigt att de har pratat om beslutet med mödrahälsovården, så att detta framgår av journalen på BB, för den förberedelse som behövs när det gäller hur barnet ska tas om hand efter förlossningen.

Exempel på frågor att ta upp med föräldrarna

Föräldrarnas möjlighet, vilja och förutsättningar att ta hand om barnet. Både känslomässiga och praktiska förutsättningar. Vilka resurser finns i föräldrarnas nätverk som föräldrarna kan få råd och stöd ifrån?

Om graviditeten. Hur har förhållandena varit under graviditeten? Har det funnits komplikationer kopplat till graviditeten?

Föräldrarnas tankar och funderingar om barnet och dess framtid. Vad önskar föräldrarna för barnet? Hur önskar de att den familj ska vara som ska ta hand om deras barn?

Inför förlossningen. Önskemål i samband med förlossningen. Vill någon av föräldrarna hålla barnet i samband med förlossningen? Vill föräldrarna veta barnets kön?

Vad vill föräldrarna lämna till barnet. Vill föräldrarna lämna ett brev/gosedjur eller annat till barnet? Träffa adoptivföräldrarna. Har föräldrarna något namnförslag till barnet?

Information från föräldrarna till barnet. Vilken information vill de lämna till barnet om dess bakgrund och om beslutet att lämna barnet för adoption? Finns det sjukdomar i släkten som kan vara bra för barnet att känna till?

Fortsatt kontakt. Vad tänker de om att barnet kan komma att söka upp föräldrarna och annan släkt i framtiden?

Vårdnadshavares samtycke till adoption

Vid adoption krävs samtycke från den förälder som är barnets vårdnadshavare. Om barnet har två föräldrar som är vårdnadshavare krävs bådas samtycke. Krav på samtycke gäller även en särskilt förordnad vårdnadshavare eller annan som på grund av lag eller sedvänja i en annan stat anses ha trätt i föräldrarnas ställe. Med det senare avses fall där en person har ställning som

vårdnadshavare för ett barn som inte har någon annan vårdnadshavare.¹¹³ Samtycke behövs inte om föräldern (eller särskilt förordnade vårdnadshavaren eller annan) är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande, om den som ska samtycka vistas på okänd ort eller om det finns synnerliga skäl.¹¹⁴

Innan ett samtycke lämnas ska den som ska samtycka få information om innebörden av en adoption och ett samtycke.¹¹⁵ En vårdnadshavare kan ångra sig och återkalla sitt samtycke fram till att adoptionsbeslutet har vunnit laga kraft, dvs. då beslutet inte längre kan överklagas.¹¹⁶

Se vidare avsnittet *Vårdnadshavares samtycke* i kapitlet *Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten*.

Samtycke efter barnets födelse

Ett samtycke till adoption från den som har fött barnet får lämnas först sedan föräldern har återhämtat sig tillräckligt efter barnets födelse.¹¹⁷ Den tiden bör inte understiga sex veckor efter förlossningen. Om samtycket lämnats tidigare kan detta rättas till genom att den föräldern bekräftar det lämnade samtycket i efterhand.¹¹⁸

En förälder som inte är vårdnadshavare

När det finns en känd förälder som inte vetat om barnet eller ett väntat barn behöver den föräldern tid på sig att bearbeta informationen efter att föräldern fått kännedom om barnet. Föräldern behöver i lugn och ro få komma fram till hur hen ställer sig till en eventuell adoption eller alternativt till att själv ta hand om barnet. Föräldern kan behöva samtalsstöd i sin beslutsprocess.

Det finns inget krav på att en förälder som inte är vårdnadshavare ska samtycka till en adoption, men utredaren ska alltid försöka klarlägga föräldrarnas inställning oavsett om de är vårdnadshavare eller inte.¹¹⁹ Tingsrätten ska också ge föräldrarna möjlighet att yttra sig.¹²⁰

Se vidare avsnittet *Föräldrarnas inställning* i kapitlet *Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten*.

Om en förälder vill bli vårdnadshavare

Föräldrarna kan avtala om att den ena föräldern ska ha vårdnaden om barnet.¹²¹ Den förälder som inte är vårdnadshavare kan också ansöka till tingsrätten om att få vårdnaden om barnet.¹²²

Det är viktigt att ett sådant ärende får en så snabb handläggning som möjligt, eftersom det rör sig om ett barn som så snart det går behöver komma till den förälder som barnet ska bo hos.

¹¹³ 4 kap. 8 § FB och prop. 2017/18:121 s. 151-152.

¹¹⁴ 4 kap. 8 § andra stycket FB.

¹¹⁵ 4 kap. 8 § tredje stycket FB.

¹¹⁶ NJA 2006 s. 505.

¹¹⁷ 4 kap. 9 § FB.

¹¹⁸ Prop. 1968:114 s. 17.

¹¹⁹ 4 kap. 15 FB.

¹²⁰ 4 kap. 17 § FB.

¹²¹ 6 kap. 6 § FB.

¹²² 6 kap. 5 § FB.

Socialnämnden är skyldig att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål om vårdnad har avgjorts.¹²³

För frågor om vårdnad, boende och umgänge hänvisas till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), www.mfof.se

Söka adoptivföräldrar

När föräldrar vänder sig till socialtjänsten för att få hjälp med adoption av sitt väntade eller nyfödda barn är det ofta socialtjänstens uppgift att söka tänkbara adoptivföräldrar. Barnets bästa ska vara avgörande vid valet av tänkbara adoptivföräldrar precis som vid alla vård- eller behandlingsinsatser för barn.¹²⁴

Barnets vårdnadshavare har formellt sett beslutanderätten när det gäller barnet och ska ge sitt samtycke till var barnet placeras.¹²⁵ Handläggarna kan samtala med föräldrarna kring deras förväntningar och eventuella önskemål på de blivande adoptivföräldrarna. Att få vara delaktig i var barnet ska växa upp kan bli en del i deras beslut och bearbetning. Denna konkretisering kan bli en hjälp för föräldrarna att sätta sig in i vad beslutet betyder och slutgiltigt ta ställning.

Det kan förekomma att föräldrarna själva känner till någon eller några de önskar ska adoptera barnet. I sådana fall kan det ibland finnas skäl att vara vaksam på att det inte har getts eller utlovats ersättning eller har avtalats om bidrag till barnets underhåll.¹²⁶

Samarbete mellan socialtjänst/familjerätt i olika kommuner kan underlätta sökandet efter lämpliga adoptivföräldrar.

Sökande med medgivande för internationell adoption

Det finns fördelar med att söka adoptivföräldrar bland dem som har medgivande för internationell adoption och är aktivt barnsökande. De har genomgått föräldrautbildning och är utredda för internationell adoption. Det är dock viktigt att göra en utredning och bedömning utifrån det särskilda krav som kan komma att ställas på de blivande adoptivföräldrarna utifrån de nya förutsättningarna och i förhållande till det behov barnet har. Det är också viktigt att sökanden inte har kommit så långt i sin process för internationell adoption, bl.a. för att det inte ska komma ett barnbesked från utlandet under tiden som förutsättningarna för den nationella adoptionen utreds.

Det kan vara bra att i ett tidigt skede informera sökanden om att väsentliga förändringar i familjen kan påverka medgivandet för internationell adoption. Sökanden är skyldig att anmäla till socialnämnden om deras omständigheter

¹²³ 5 kap. 1 § 9 SoL.

¹²⁴ Jfr 1 kap. 2 § andra stycket SoL och 4 kap. 1 § FB.

¹²⁵ Förutsatt att situationen inte är sådan att ett omhändertagande enligt LVU är aktuellt.

¹²⁶ Se 4 kap. 10 § FB.

ändras mer väsentligt under den tid medgivandet gäller. Medgivandet ska återkallas om förutsättningarna för det inte längre finns.¹²⁷

Krav på tänkbara adoptivföräldrar

Ådergränsen för att adoptera är 18 år, men för att vara lämplig som adoptivförälder måste sökanden ha en tillräcklig mognad.¹²⁸

Både makar och sambor¹²⁹ kan adoptera, men bara tillsammans. Andra än makar eller sambor får inte adoptera gemensamt, utan endast på egen hand.¹³⁰ Registrerade partner som inte har låtit omvandla sitt partnerskap till ett äktenskap jämställs med gifta par när det gäller adoption.¹³¹

Bedömningen av om det finns ett samboförhållande får göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Om det redan finns en aktuell utredning, t.ex. en medgivandeutredning där sökandena har bedömts som sambos, bör den bedömningen i regel godtas.¹³²

I vissa undantagsfall får även makar och sambor adoptera på egen hand. En make eller sambo får med samtycke¹³³ av sin make eller sambo adoptera hans eller hennes barn (styvbarnsadoption). Om det inte är en styvbarnsadoption får en make eller sambo adoptera ensam om den andra maken eller sambon vistas på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att adoptera till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande. De exemplen som ges i förarbetena på något *annat liknande förhållande* är om maken eller sambon t.ex. har drabbats av en allvarlig trafikskada. Det krävs att maken eller sambon är *varaktigt* förhindrad att adoptera på grund av det tillstånd hen befinner sig i. Av förarbetena framgår vidare att om sökandens make eller sambo befinner sig på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att adoptera måste detta vägas in i bedömningen av om adoption ska tillåtas.¹³⁴

Utredaren behöver utöver detta utgå ifrån både det enskilda barnets behov och de särskilda krav som ställs på adoptivföräldrar i övrigt vid en adoption.

En viktig utgångspunkt i valet av adoptivföräldrar är på vilket geografiskt avstånd det kan vara lämpligt att söka adoptivfamilj. Ofta finns det på grund av risken för oförberedda möten mellan barn och biologiska föräldrar och eventuella syskon skäl att välja adoptivföräldrar i en annan kommun.

Nationella adoptioner innebär en närhet till barnets ursprung, och det är lätt att genom folkbokföringen hitta uppgifter om var barnet finns. Det är därför inte osannolikt att någon ur barnets biologiska släkt kan komma att ta kontakt under barnets uppväxt. De blivande adoptivföräldrarna behöver ha en beredskap för detta.

En tänkbar adoptivfamilj måste också vara beredd att ta emot ett barn för adoption, med vetskap om att det inte är helt säkert att adoptionen kommer

¹²⁷ 6 kap. 13 § SoL. För mer information om frågor som rör medgivande inför internationell adoption hänvisas till MFoF.

¹²⁸ 4 kap. 5 § FB och prop. 2017/18:121 s. 143 och 177.

¹²⁹ Med sambor avses två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och som har gemensamt hushåll. Se 1 § sambolagen (2003:376).

¹³⁰ 4 kap. 6 § tredje stycket FB.

¹³¹ 3 kap. 1 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap och 2 § lagen (2009:260) om upphävande av lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap.

¹³² Prop. 2017/18:121 s. 148.

¹³³ Se 4 kap. 8 § andra stycket FB gällande undantag från krav på samtycke.

¹³⁴ 4 kap. 6 § andra stycket FB och prop. 2017/18:121 s. 148-149.

att kunna fullföljas. Det finns en möjlighet för en vårdnadshavare att ta tillbaka sitt samtycke till adoption fram tills domstolsbeslutet vunnit laga kraft.¹³⁵ Adoptionsprocessen kan dra ut på tiden och de tilltänkta adoptivföräldrarna behöver vara förberedda på vad det kan innebära. Det är viktigt att såväl utredaren som den tänkta adoptivfamiljen är införstådda med vad det kan innebära och vilka alternativ som kan övervägas om vårdnadshavaren till exempel vill att barnet ska placeras i familjehem i stället för att adopteras.

För mer information om utredning av tänkbara adoptivföräldrar se avsnittet *Sökandens lämplighet att adoptera* i kapitlet *Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten*.

Exempel på områden för blivande adoptivföräldrar att reflektera över

Hur ser de blivande adoptivföräldrarna på föräldrarna och deras beslut att adoptera bort sitt barn. På vilket sätt kan de förhålla sig till föräldrarna och andra i barnets ursprungsfamilj.

Vad tänker de om barnets kontakt med sitt ursprung, t.ex. om hur de ska hantera om barnet vill söka och ha kontakt med sitt ursprung eller om någon i barnets ursprungsfamilj söker upp barnet och vill ha kontakt.

Placering i den tänkta adoptivfamiljen

Barnet kan placeras med vårdnadshavares samtycke och socialnämndens beslut om vård eller medgivande hos de tilltänkta adoptivföräldrarna, som i det här skedet blir att betrakta som familjehem tills adoptionen vunnit laga kraft.¹³⁶ Det innebär att socialtjänsten har samma ansvar för barn som är placerade hos tilltänkta adoptivföräldrar som för barn som är placerade i familjehem.¹³⁷

Ur barnets synpunkt kan det vara bättre att placeras direkt i den tilltänkta adoptivfamiljen. Adoptivföräldrarna måste kunna hantera en osäkerhet med att vårdnadshavaren kan ändra sig om adoptionen. Men för barnet kan det vara bättre att det redan från början får möjlighet att börja knyta an till blivande adoptivföräldrar, för att undvika att det blir en omplacering och ytterligare en separation.

Ibland kan det dock vara bättre att placera barnet i ett jourhem. Det kan t.ex. vara aktuellt om en förälder är ambivalent och det skulle kunna innebära

¹³⁵ NJA 2006 s. 505.

¹³⁶ 6 kap. 6 § SoL. Till dess att adoptionen är genomförd ska familjen ingå i kommunens förteckning över barn som någon gång under året vistas i familjehem eller annat enskilt hem, samt meddelas IVO, SOSFS 2003:15.

¹³⁷ Se 6 kap. 7 § SoL.

att det inte blir en adoption. Detsamma kan gälla om frågan om adoption aktualiserats så sent i graviditeten att alla parter kan behöva mer tid för att bearbeta sina känslor och tänka igenom sina beslut.

Läs mer

Du kan läsa mer om familjehem i Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen (2020)

För information om barnbidrag och föräldrapenning i samband med adoption hänvisas till Försäkringskassan, www.fk.se.

Praktiska frågor

Det finns praktiska frågor som socialtjänsten kan behöva informera barnets vårdnadshavare om, t.ex. att Skatteverkets och Försäkringskassans information och förfrågningar som har med barnet att göra skickas till vårdnadshavaren. Det kan gälla frågor om barnets namn eller frågor som rör barnbidraget. Det är också vårdnadshavaren som måste skriva på en adressändring för barnets räkning. Det kan förekomma att vårdnadshavaren av olika skäl inte vill eller kan hantera detta på egen hand, utan behöver utredarens stöd, t.ex. hjälp att öppna och hantera post från Skatteverket eller Försäkringskassan.

Bevakning av att adoptionen fullföljs

När barnet är placerat hos tilltänkta adoptivföräldrar ska socialnämnden noga följa vården och medverka till att barnet får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden samt bl.a. verka för att barnet får den hälso- och sjukvård som barnet behöver. Socialnämnden har också ett ansvar att lämna vårdnadshavarna, föräldrarna samt blivande adoptivföräldrar råd, stöd och annan hjälp som de behöver.¹³⁸

Det förekommer att vårdnadshavarens samtycke till adoptionen drar ut på tiden, eller att de biologiska föräldrarna ändrar sig om adoptionen. Barnets tilltänkta adoptivföräldrar kan i ett sådant läge behöva extra stöd.

Om de biologiska föräldrarna ändrar sig

Om barnets biologiska föräldrar ändrar sig och inte vill fullfölja adoptionen, är det socialtjänstens ansvar att utreda alternativa lösningar för barnet utifrån de nya förutsättningarna. Det är också viktigt att utreda eventuellt behov av stöd.

Om en biologisk förälder bestämmer sig för att behålla barnet kan föräldern behöva hjälp för att bearbeta sin ambivalens. Föräldern kan också behöva stöd i att förbehållslöst kunna ta till sig sitt barn och lyhört svara på barnets anknytningsbeteende.

¹³⁸ 6 kap. 7 och 7 a §§ SoL.

Skulle föräldrarna ångra sig om adoptionen, och i stället vilja att barnet placeras i familjehem, är det viktigt att informera om att det för barnets del är viktigt med en långsiktigt god och stabil lösning, så att det får möjlighet att knyta an och känna trygghet och inte riskera framtida separationer från viktiga omsorgspersoner.

Skulle det bli fråga om en familjehemsplacering är det för att undvika uppbrott för barnet i regel bäst om de tilltänkta adoptivföräldrarna i stället kan tänka sig att vara familjehem. De kan i så fall behöva extra stöd för att ställa om till denna lösning och bearbeta att barnet formellt sett inte blir deras. Blir det en lång placering kan en vårdnadsöverflyttning övervägas.¹³⁹

Om situationen är sådan att de tilltänkta adoptivföräldrarna inte kommer att kunna ha barnet kvar hos sig, kan de också behöva hjälp med att bearbeta denna förlust.

Läs mer

Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen, Socialstyrelsen (2015)

Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen (2020)

¹³⁹ Se 6 kap. 8 § SoL.

Adoption av barn som sökande har en relation till

Adoption av barn till närstående kan vara en styvbarnsadoption, dvs. då en person adopterar sin makes, registrerade partners eller sambos barn. Det kan också vara aktuellt med en närståendeadoption då ett barn föds inom ett samkönat äktenskap, registrerat partnerskap eller samboskap, där föräldraskap inte kan fastställas genom bekräftelse eller dom.¹⁴⁰ Ett ärende om adoption kan också aktualiseras i Sverige efter att ett barn tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet. Det kan vidare handla om ett familjehem som vill adoptera ett barn som är placerat i hemmet. Adoptionen kan också röra ett släktingbarn.

Syftet med adoptionen är i regel att den vuxne som barnet lever med ska bli förälder även i juridisk mening. Några av dessa olika typer av adoptioner beskrivs kortfattat nedan.

Styvbarnsadoption

Socialtjänsten kommer in i ett ärende om styvbarnsadoption först när tingsrätten ger ett uppdrag till socialnämnden att utse någon att genomföra en adoptionsutredning.¹⁴¹

Anledningen till en ansökan om adoption kan vara att barnet lever med sökande och sin ena förälder och har liten eller ingen kontakt med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Ibland kan kontakt och umgänge ha avbrutits som en följd av tvister om barnet mellan föräldrarna. Ansökan om adoption skulle kunna vara en del i sådana konflikter. Oavsett om den förälder som barnet inte bor med är positiv eller negativ till adoptionen är det viktigt att ta reda på orsakerna till detta. Själva frågan om adoption kan ibland väcka ett starkare intresse hos föräldern att uppta eller stärka kontakten med sitt barn – men även det motsatta förekommer, att föräldern fransäger sig föräldrarollen helt.

Läs mer i kapitlet *Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten*.

Adoption av ett barn som är placerat i familjehem

Familjehem som ansöker om adoption har redan utretts inför ett medgivande eller beslut om vård när de blev familjehem till barnet.¹⁴² Även om uppgifter

¹⁴⁰ Sedan 1 maj 2009 är det inte möjligt att ingå partnerskap i Sverige. Äktenskapsbalken (1987:230) är könsneutral. Registrerade partner som inte har låtit omvandla sitt partnerskap till ett äktenskap jämställs med gifta par när det gäller adoption (3 kap. 1 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap och 2 § lagen (2009:260) om upphävande av lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap).

¹⁴¹ 4 kap. 14 § FB.

¹⁴² 6 kap. 6 § SoL.

finns i medgivandeutredningen och socialtjänsten kontinuerligt har gjort uppföljningar behöver den aktuella situationen utredas och beskrivas utifrån vad en adoption innebär. Efter att de blivande adoptivföräldrarna ansökt om adoption hos tingsrätten ger tingsrätten ett uppdrag till socialnämnden att utse någon att genomföra en adoptionsutredning.¹⁴³

Av Socialstyrelsens kartläggning från 2014 framgår att adoption framförallt kan vara ett alternativ för en liten grupp barn som är eller kan komma att bli familjehemsplacerade. Det kan exempelvis gälla barn som saknar föräldrar i livet och barn som placerats som späda och inte bedöms kunna leva med sina biologiska föräldrar.¹⁴⁴ Barnets rätt att få sina behov av trygghet och stabilitet tillgodosedda måste ofta ställas mot barnets rätt till sitt ursprung och en förälders rätt till sitt privat- och familjeliv.¹⁴⁵

Läs mer i kapitlet *Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten*.

Läs mer

Du kan läsa mer om familjehem i Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen (2020)

Adoption av ett barn som fötts i en samkönad relation

När ett barn föds efter en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt lagen 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. med samtycke av en kvinna som var moderns make¹⁴⁶, registrerade partner eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, ska den som har lämnat samtycket anses som barnets förälder. Detta gäller även om inseminationen eller befruktningen utanför kroppen har utförts vid en *behörig* inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Föräldraskapet kan då fastställas genom bekräftelse eller dom.¹⁴⁷

Om barnet kommit till genom insemination på annat sätt än i enlighet med lagen om genetisk integritet måste moderns make, registrerade partner eller sambo istället ansöka hos tingsrätten om att som närstående få adoptera barnet för att det ska bli ett rättsligt föräldraskap.

Socialtjänsten blir inblandad i adoptionsärendet när tingsrätten ger ett uppdrag till socialnämnden att utse någon att genomföra en adoptionsutredning.¹⁴⁸

Läs mer i kapitlet *Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten*.

¹⁴³ 4 kap. 14 § FB.

¹⁴⁴ Socialstyrelsen (2014) Nationella adoptioner av barn i familjehem. En kartläggning av hur socialnämnderna uppmärksammar frågan.

¹⁴⁵ Prop. 2017/18:121 s. 142.

¹⁴⁶ Begreppet *make* är könsneutralt och används både för beskrivning av manlig och kvinnlig part i ett äktenskap. Se bl.a. 1 kap. 3 § ÄB.

¹⁴⁷ 1 kap. 9 § FB.

¹⁴⁸ 4 kap. 14 § FB.

För mer information om föräldraskap efter insemination eller befruktning utanför kroppen hänvisas till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), www.mfof.se

Adoptionsutredning på uppdrag av tingsrätten

När det finns ett känt barn som sökanden önskar adoptera ska den/de ansöka om adoption hos tingsrätten.¹⁴⁹ När adoptionen rör ett barn, dvs. under 18 år, ger tingsrätten ett uppdrag till socialnämnden i den kommun där *barnet har sin hemvist* att utse någon att genomföra en adoptionsutredning.¹⁵⁰ Uppdraget att utse en utredare får delegeras till en anställd i kommunen.¹⁵¹ Utredaren ska utreda om förutsättningarna för adoption är uppfyllda, och redovisa det som framkommit direkt till tingsrätten med ett förslag till beslut.¹⁵²

Tingsrätten bestämmer inom vilken tid utredningen ska vara genomförd.¹⁵³ Av förarbetena framgår att vad som är en rimlig handläggningstid beror på omständigheterna i det enskilda fallet, men att det bör vara ovanligt att ge utredaren mer än fem månader för att genomföra utredningen. Tingsrätten får förlänga den tid som har bestämts.¹⁵⁴ Tingsrätten får också ange riktlinjer för utredningen, som t.ex. att utredaren ska samråda med en annan kommun som någon av de inblandade personerna bor i, eller att det finns någon särskild anledning att närmare utreda ett samtycke som har lämnats i utlandet.¹⁵⁵

I detta kapitel redogörs för handläggningen av ett adoptionsärende efter tingsrättens uppdrag till socialnämnden att utse en någon att genomföra en adoptionsutredning.

Utredningsplan

Adoptionsutredningen bör inledas med att en utredningsplan upprättas. Om socialnämnden under de senaste två åren har fattat beslut om att lämna medgivande till att ta emot ett barn för adoption enligt 6 kap. 12 § socialtjänstlagen kan utredningen som låg till grund för beslutet om medgivande även ligga till grund för utredningen till tingsrätten. I dessa fall kan utredningsplanen begränsas till att ta upp vilka kompletteringar som behöver göras. Planen bör vid behov kompletteras och revideras.¹⁵⁶

Den som genomför en adoptionsutredning ska utreda om förutsättningarna för adoption är uppfyllda.¹⁵⁷ Vad utredningen ska fokusera på beror på omständigheterna i ärendet och samt vilken typ av adoption det är. Om andra intressen än barnets bästa gör sig gällande i ärendet, t.ex. att en förälder motsätter sig adoptionen eller sökanden har barn sedan tidigare som skulle påverkas av en adoption, ska även dessa intressen utredas och redovisas. Om

¹⁴⁹ 4 kap. 11 § FB.

¹⁵⁰ 4 kap. 14 § första stycket FB.

¹⁵¹ 10 kap. 5 § SoL.

¹⁵² 4 kap. 15 § FB och prop. 2017/18:121 s. 158. Före 1 september år 2018 gällde en annan ordning där socialnämnden lämnade yttrande till tingsrätten i dessa ärenden.

¹⁵³ 4 kap. 14 § tredje stycket FB.

¹⁵⁴ Prop. 2017/18:121 s. 156.

¹⁵⁵ 4 kap. 14 § tredje stycket FB och prop. 2017/18:121 s. 156.

¹⁵⁶ AR HSLF-FS 2017:48. 4 kap. 10 § första stycket FB har ersatts av 4 kap. 14 § FB.

¹⁵⁷ 2017/18:121 s. 156.

det redan finns en utredning i ärendet ska adoptionsutredningen utgå från den. Avsikten är inte att utredaren ska utreda det som redan blivit utrett, men det ska finnas ett komplett underlag för domstolens bedömning.¹⁵⁸ Om det inte finns en utredning eller bara en begränsad sådan kan adoptionsutredningen behöva bli mer omfattande.¹⁵⁹

Utredningsrapport med förslag till beslut

Adoptionsutredningen ska inte bara innehålla fakta utan även bedömningar och ett *förslag till beslut*. Utredarens förslag till beslut ska vara motiverat med resonemang kring hur barnets bästa bedöms i det enskilda fallet, men även omständigheter som talar mot det föreslagna beslutet ska beskrivas.¹⁶⁰ Det är dock domstolen som slutligen tar ställning till om adoptionen ska bifallas. Det är därför viktigt att den som genomför utredningen dokumenterar de åtgärder som vidtas i utredningen och vilken information som lämnas, för att tingsrätten ska kunna ta ställning till bl.a. om inblandade personer har getts tillräckliga möjligheter att delta och om lämnade samtycken ska godtas.¹⁶¹

Informationen som ligger till grund för ett adoptionsbeslut ska vara relevant och tillförlitlig.¹⁶²

Utredningsområden

Ett barn får adopteras endast om det med beaktande av alla omständigheter är lämpligt. För det första ska syftet med adoptionen vara att skapa eller befästa ett personligt förhållande mellan sökanden och adoptivbarnet som väsentligen motsvarar det som finns mellan förälder och barn. Vid lämplighetsbedömningen ska också barnets behov av adoption och sökandens lämplighet att adoptera särskilt beaktas.¹⁶³ Det är ingen uttömmande uppräkningslista av vad som ska beaktas vid bedömningen av om adoptionen är lämplig. Bedömningen ska göras i varje enskilt fall med beaktande av alla relevanta omständigheter.¹⁶⁴ Utredningen ska behandla bl.a. följande områden.

- Barnets behov av adoption
- Sökandens lämplighet att adoptera
- Barnets inställning till adoptionen
- Föräldrarnas inställning till adoptionen

Barnets bästa

Barnets bästa ska enligt portalparagrafen i 4 kap. 1 § FB ges störst vikt vid *alla* frågor som rör adoption av ett barn. Det innebär att inget annat intresse får gå före barnets bästa vid frågor som rör adoption av barn, t.ex. en önskan hos en förälder som inte är vårdnadshavare att upprätthålla kontakten med

¹⁵⁸ Prop. 2017/18:121 s. 156-157.

¹⁵⁹ Prop. 2017/18:121 s. 158.

¹⁶⁰ Prop. 2017/18:121 s. 158.

¹⁶¹ Jfr prop. 2017/18:121 s. 157.

¹⁶² Jfr artikel 21 barnkonventionen och prop. 2017/18:121 s. 142.

¹⁶³ 4 kap. 2 § FB.

¹⁶⁴ Prop. 2017/18:121 s. 142.

sitt barn eller sökandes intresse av att det blir en adoption. Alla åtgärder som görs inom ramen för adoptionsutredningen måste utformas utifrån barnets bästa. De formella kraven för adoption, som till exempel miniålder för sökanden eller krav på samtycke, kan dock inte sättas ur spel med hänvisning till barnets bästa.¹⁶⁵

Barnets behov av adoption

För att kunna bedöma barnets behov av adoption behöver utredaren bl.a. utreda de biologiska föräldrarnas vilja och förmåga att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Ett barn kan t.ex. ha behov av en adoption om barnets föräldrar är avlidna eller om det inte är känt var föräldrarna befinner sig. Ett barn kan också vara i behov av adoption om föräldrarna saknar vilja eller förmåga att ta hand om barnet. I vissa fall står det redan klart när barnet är nyfött att föräldrarna inte på lång sikt kommer att kunna ge barnet en trygg uppväxt, t.ex. på grund av sjukdom eller brister i hemmet. I andra fall kan en sådan bedömning göras först efter att barnet har varit placerat i ett familjehem under en tid. Ofta behöver barnets rätt att få sina behov av trygghet och stabilitet tillgodosedda ställas mot barnets rätt till sitt ursprung och en förälders rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv.¹⁶⁶

Av förarbetena framgår också att adoption ibland kan vara den bästa lösningen för barnet även då barnet har kontakt med sina föräldrar. Det kan vara fallet t.ex. om en förälder saknar förmåga att ha barnet boende hos sig och sköta den faktiska omvårdnaden om barnet, men att föräldern genom en kontinuerlig och nära kontakt med barnet ändå är ett viktigt stöd för barnet under uppväxten. Vidare framgår dock att en adoption normalt förutsätter att den personliga relationen mellan barnet och föräldern inte är sådan att en fortsatt kontakt kommer att ha karaktären av ett föräldraskap.¹⁶⁷

Utredningen behöver belysa för- och nackdelarna med adoption ur barnets synpunkt. Barnets åsikter ska vägas in i bedömningen, med beaktande av barnets ålder och mognad.¹⁶⁸ Se vidare avsnittet *Barnets inställning till adoptionen* längre fram i detta kapitel.

¹⁶⁵ Prop. 2017/18:121 s. 141 och 157.

¹⁶⁶ Prop. 2017/18:121 s. 142.

¹⁶⁷ Prop. 2017/18:121 s. 142-143. Se även NJA 1987 s. 116 och NJA s. 628 gällande umgänge med en förälder.

¹⁶⁸ Se 4 kap. 3 § andra stycket FB.

Exempel på frågeställningar om barnets behov av adoption

Vem har tagit initiativet till adoptionsansökan? Grundas önskan om adoption på barnets behov eller finns det andra intressen som styr eller påverkar adoptionsansökan.

Vad har barnet att vinna på adoptionen? Vad går förlorat för barnet om adoptionen inte blir av respektive om den kommer till stånd.

Hur förändras barnets relation till sin ursprungsfamilj i praktiken av en eventuell adoption? Till exempel i förhållande till andra barn inom familjen.

Hur nära, varaktig och stabil relationen är mellan sökanden och barnet? Hur är den känslomässiga kontakten. Vad betyder den sökande för barnet. Vilken roll har sökanden för barnet. På vilket sätt är sökanden en del av barnets liv idag.

Vem som får adoptera

Åldersgränsen för att adoptera är 18 år.¹⁶⁹ Både makar och sambor¹⁷⁰ kan adoptera, men bara tillsammans.¹⁷¹ Andra än makar och sambor får inte adoptera gemensamt, utan endast på egen hand.¹⁷² Registrerade partner som inte har låtit omvandla sitt partnerskap till ett äktenskap jämställs med gifta par när det gäller adoption.¹⁷³

Bedömningen av om det finns ett samboförhållande får göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Om det redan finns en aktuell utredning, t.ex. en medgivandeutredning där sökandena har bedömts som sambor, bör den bedömningen i regel godtas.¹⁷⁴

I vissa undantagsfall får makar och sambor adoptera på egen hand. En make eller sambo får med samtycke¹⁷⁵ av sin make eller sambo adoptera hans eller hennes barn (styvbarnsadoption). Om det inte är en styvbarnsadoption får en make eller sambo adoptera ensam om den andra maken eller

¹⁶⁹ 4 kap. 5 § FB.

¹⁷⁰ Med sambor avses två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och som har gemensamt hushåll. Se 1 § sambolagen (2003:376).

¹⁷¹ 4 kap. 6 § första stycket FB.

¹⁷² 4 kap. 6 § tredje stycket FB.

¹⁷³ 3 kap. 1 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap och 2 § lagen (2009:260) om upphävande av lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap.

¹⁷⁴ Prop. 2017/18:121 s. 148.

¹⁷⁵ Se 4 kap. 8 § andra stycket FB gällande undantag från krav på samtycke.

sambon vistas på okänd ort eller är *varaktigt* förhindrad att adoptera till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande. De exemplen som ges i förarbetena på ”något annat liknande förhållande” är om maken eller sambon t.ex. har drabbats av en allvarlig trafikskada. Det krävs att maken eller sambon är varaktigt förhindrad att adoptera på grund av det tillstånd hen befinner sig i. Det framgår också av förarbetena att om sökandens make eller sambo befinner sig på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att adoptera måste detta vägas in i bedömningen av om adoption ska tillåtas.¹⁷⁶

Sökandens lämplighet att adoptera

Vid bedömningen av om en adoption är lämplig ska sökandes lämplighet särskilt beaktas.¹⁷⁷

Av förarbetena framgår att den bedömning av sökandens lämplighet som ska göras vid nationell adoption i princip stämmer överens med den bedömning av sökandens lämplighet som görs vid medgivandeprövningen inför internationell adoption enligt 6 kap. 12 § SoL. Det framgår vidare att ledning för lämplighetsbedömningen vid nationell adoption kan hämtas i kommentaren till nämnda paragraf.¹⁷⁸ Därför återges nedan även för den lämplighetsprövning som enligt SoL ska göras inför en internationell adoption.

Vid medgivandeprövningen inför internationell adoption ska särskild hänsyn tas till sökandens kunskaper och insikter om adoptivbarn och deras behov och den planerade adoptionens innebörd, sökandens personliga egenskaper och sociala nätverk, sökandes ålder och hälsotillstånd samt stabiliteten i relationen om sökanden är makar eller sambor.¹⁷⁹

Socialnämnden ska göra en *samlad bedömning* av sökandes lämplighet utifrån det enskilda barnets bästa.¹⁸⁰

Kunskaper och insikter

Sökanden ska ha kunskaper och insikter om adoptivbarn och deras behov och den planerade adoptionens innebörd.¹⁸¹

Med detta menas bl.a. att sökanden ska ha en allmän kunskap om barn och barns behov. Sökanden måste också ha insikter om adoptivbarn och deras behov. Sökanden ska vara väl införstådd med adoptionens innebörd både för sig själv och för barnet.¹⁸²

Personliga egenskaper och sociala nätverk

Sökanden måste ha sådana personliga egenskaper och förmåga till samspel så att adoptivbarnets särskilda behov kan tillgodoses. Sökanden behöver också ha ett väl fungerande socialt nätverk som är berett att vid behov ge stöd till familjen.¹⁸³

¹⁷⁶ 4 kap. 6 § andra stycket FB och prop. 2017/18:121 s. 148-149.

¹⁷⁷ 4 kap. 2 § andra stycket FB.

¹⁷⁸ Prop. 2017/18:121 s. 143.

¹⁷⁹ 6 kap. 12 § SoL.

¹⁸⁰ 6 kap. 12 § tredje stycket SoL och prop. 2017/18:121 s. 144 och 177.

¹⁸¹ 6 kap. 12 § tredje stycket SoL.

¹⁸² Prop. 2003/04:131 s. 59 och 131.

¹⁸³ Prop. 2003/04:131 s. 59.

Det kan också vara viktigt att beröra vilken inställning sökanden har till de föräldrarna eller barnets andra förälder och den delen av barnets släkt, och därmed också vad sökanden förmedlar till barnet.

Ålder och mognad

Åldersgränsen för att adoptera är 18 år men för att sökanden ska anses vara lämplig som adoptivförälder måste sökanden ha en tillräcklig mognad. Av förarbetena framgår att en sökande som är 18 år endast undantagsvis kan tillåtas adoptera. De exempel som nämns när en adoption skulle kunna tillåtas när sökanden är 18 år eller några år därutöver är när det är en styvbarns-adoption eller om sökanden och barnet är släkt eller har någon annan anknytning till varandra, t.ex. om adoptionen rör en avliden nära släktings barn eller att barnet har varit familjehemsplacerat hos sökanden. Eftersom syftet med adoption är att så långt möjligt skapa ett föräldra-barn förhållande är utgångspunkten att det också vara en naturlig åldersskillnad mellan adoptivföräldern och barnet. Vad som anses vara en godtagbar åldersskillnad kan variera från fall till fall. En bedömning måste göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁸⁴

Hälsotillstånd

Det är viktigt att bedöma sökandens fysiska och psykiska hälsotillstånd. Båda sökandena i ett par ska ha så god hälsa att de var och en kan bedömas fungera fullt ut under barnets hela uppväxttid. Det är också av stor vikt att en eventuell infertilitetskris har bearbetats och att sorgen över att inte kunna få ett biologiskt barn kan hanteras tillfredsställande.¹⁸⁵

Det måste stå klart att hälsotillståndet inte påverkar möjligheten till ett gott föräldraskap. Samhällets stödinsatser för att kompensera för eventuella begränsningar måste vägas in i bedömningen. Om den sökande har en sjukdom är det lämpligt att en läkare med specialistkompetens inom den sjukdom som den sökande har kan vara utredaren behjälplig vid bedömningar av hur föräldraskapet kan komma att påverkas. När det gäller personer med funktionsnedsättning kan annan expertis behöva tillfrågas för att få en helhetsbild. En utredare ska som regel kunna göra bedömningar utifrån det läkarintyg som den sökande lämnar från sin behandlande läkare samt om det behövs expertutlåtande.¹⁸⁶

Stabil relation – makar och sambor

En stabil relation är en förutsättning om makar¹⁸⁷ och sambor vill adoptera gemensamt.¹⁸⁸ Med stabil relation menas bl.a. att sökandens relation ska vara varaktig och förtroendefull och att paret tidigare har kunnat hantera påfrestningar som relationen har utsatts för. Av förarbetena framgår också att stabiliteten i relationen hänger nära samman med de personliga egenskaperna och det sociala nätverket och ska bedömas som en del av en helhet.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Jfr prop. 2017/18:121 s. 143-144.

¹⁸⁵ Prop. 2003/04:131 s. 57.

¹⁸⁶ Prop. 2003/04:131 s. 61-62.

¹⁸⁷ Registrerade partner som inte har låtit omvandla sitt partnerskap till ett äktenskap jämställs med gifta par när det gäller adoption (3 kap. 1 § lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap och 2 § lagen [2009:260] om upphävande av lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap).

¹⁸⁸ Prop. 2017/18:121 s. 143 och 177.

¹⁸⁹ Prop. 2017/18:121 s. 177.

Vid en styvbarnsadoption är det också viktigt att förhållandet mellan sökanden och boföräldern (den förälder som barnet bor med och som är make eller sambo med sökanden) är stabilt och varaktigt.

Barnets och sökandens relation

Barnets och sökandens relation har betydelse för lämplighetsbedömningen. Om barnet och sökanden redan har en relation sedan tidigare kan det ibland innebära att sökanden får anses mer lämpad att adoptera barnet än någon annan person, t.ex. om sökanden är en nära släkting eller familjehemsförälder. Det ska inte i övrigt ställas lägre krav på sökandens lämplighet i en sådan situation än annars. Bedömningen ska göras utifrån det enskilda barnets bästa.¹⁹⁰ Att ett barn har en nära relation till en styvförälder utgör inte i sig tillräckliga skäl för en adoption.¹⁹¹ Vid t.ex. en styvbarnsadoption kan det vara relevant att utreda om det är självklart för sökanden att fortsätta vara en fullgod förälder till barnet vid en eventuell skilsmässa eller om den biologiska boföräldern skulle avlida.

Motiven till adoption

Adoption ska användas för att skapa eller befästa ett personligt förhållande mellan sökanden och adoptivbarnet som väsentligen motsvarar det som finns mellan föräldrar och barn. Det är därför viktigt att utreda motiven till adoption. En önskan om att till exempel försäkra någon ett arv är inte i sig ett skäl till adoption. En adoption är inte heller lämplig om det huvudsakliga syftet med adoptionen är att möjliggöra eller underlätta för ett barn att få uppehållstillstånd i Sverige.¹⁹²

Inställning hos viktiga personer i nätverket

Det kan även vara viktigt att höra med personer i nätverket kring de blivande adoptivföräldrarna om deras inställning till adoptionen och deras uppfattning om sökanden som förälder.

Även eventuella blivande syskons inställning kan också behöva utredas. För barnet är det viktigt att det blir välkomnat även som formell familjemedlem.

Upplysningar om barnet

Utredaren bör i förekommande fall hämta in uppgifter om barnet från barnhälsovård, förskola och skola. Utredaren bör även ta reda på barnets relation och anknytning både till de biologiska föräldrarna och till sökanden.¹⁹³

Vårdnadshavarens samtycke krävs för att hämta in uppgifter om barnet från barnhälsovård, förskola och skola.¹⁹⁴

Barnets rätt till vetskap om adoptionen

Det är viktigt att sökanden är införstådd med barnets rätt till vetskap om sin adoption, och adoptivföräldrars skyldighet att så snart det är lämpligt berätta för barnet om att han eller hon är adopterad.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Prop. 2017/18:121 s. 144.

¹⁹¹ Prop. 2017/18:121 s. 143.

¹⁹² Prop. 2017/18:121 s. 142.

¹⁹³ AR HSLF-FS 2017:48.

¹⁹⁴ 12 kap. 1 och 2 §§ OSL.

¹⁹⁵ 4 kap. 23 § FB.

Se vidare avsnittet *Barnets rätt att få veta sitt ursprung* i kapitlet *Stöd och hjälp efter en adoption*.

Barnets inställning till adoptionen

Den som genomför en adoptionsutredning ska försöka klarlägga barnets inställning.¹⁹⁶

När utredaren försöker klarlägga barnets inställning ska 4 kap. 3 § FB tillämpas.¹⁹⁷ Det innebär att barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör adoptionen. Informationen ska inte bara omfatta faktauppgifter utan även t.ex. information om hur uppgifterna som barnet lämnar kommer att användas. Barnet ska få sådan information att han eller hon förstår vad en adoption innebär. Informationen som lämnas ska vara tydlig och anpassad efter barnets ålder och mognad, och lämnas i en miljö så att barnet kan ta till sig den.¹⁹⁸

Med begreppet *åsikter* tydliggörs att det inte krävs att barnet ger uttryck för en konkret vilja.¹⁹⁹ Barnet är heller aldrig skyldigt att framföra sina åsikter, men ska ges möjlighet att göra det. När det gäller barn som kan bilda egna åsikter men som inte har förmåga att ge uttryck för dessa, ska barnets åsikter så långt det är möjligt inhämtas på annat sätt, t.ex. genom uppgifter från barnets närstående eller från annan dokumentation där det framgår vad barnet tidigare framfört. Det är viktigt att utredaren dokumenterar vilken information som lämnas, vad barnet ger uttryck för och hur barnet ges möjlighet att delta. Om barnet väljer att inte framföra några åsikter ska det framgå av dokumentationen.²⁰⁰

Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.²⁰¹ Det innebär att enbart ålder kan alltså inte avgöra vikten av ett barns åsikter, utan även det enskilda barnets mognad.²⁰²

När utredaren försöker klarlägga barnets inställning till adoptionen bör utredaren även ta reda på barnets relation och anknytning både till de biologiska föräldrarna och till sökanden.²⁰³

Läs mer

Socialstyrelsens kunskapsstöd Att samtala med barn (2018) ger en generell och grundläggande bas, till stöd för professionella i att samtala med barn.

Socialstyrelsens kunskapsstöd Bedöma barns mognad för delaktighet (2015) är tänkt att vara ett stöd i situationer där personal behöver göra en bedömning av ett barns mognad i samband med barnets delaktighet i vård och omsorg.

¹⁹⁶ 4 kap. 15 § FB.

¹⁹⁷ Prop. 2017/18:121 s. 157.

¹⁹⁸ Prop. 2017/18:121 s. 145.

¹⁹⁹ Prop. 2017/18:121 s. 146.

²⁰⁰ Prop. 2017/18:121 s. 145.

²⁰¹ 4 kap. 3 § andra stycket FB.

²⁰² Prop. 2017/18:121 s. 146.

²⁰³ AR HSLF-FS 2017:48. 4 kap. 10 § andra stycket FB har ersatts av 4 kap. 15 § första stycket.

Barnets samtycke

För adoption av ett barn som fyllt 12 år krävs barnets samtycke.²⁰⁴ Ett samtycke behövs dock *inte* om barnet är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande.²⁰⁵ Med något *annat liknande förhållande* menas att barnet för överskådlig tid inte kan lämna samtycke på grund av en kroppslig sjukdom eller en trafikskada. Det ska finnas ett orsakssamband mellan tillståndet och oförmågan att samtycka som ska vara *varaktig*, dvs. oförmågan att samtycka ska inte vara övergående.²⁰⁶

Innan ett samtycke lämnas ska barnet ha fått information om innebörden av en adoption och ett samtycke.²⁰⁷ Det är särskilt viktigt att informationen anpassas efter barnets ålder och mognad. Det är också viktigt att den som lämnar information dokumenterar vilken information som lämnas och omständigheterna i övrigt kring samtycket.²⁰⁸

Det finns inga särskilda krav på hur samtycket lämnas. I de flesta fall lämnas samtycket skriftligen och det lär inte finnas utrymme för att i ett adoptionsärende beakta ett samtycke som inte har dokumenterats på ett godtagbart sätt. Samtycket måste lämnas av fri vilja och av barnet självt. Det är inte möjligt för någon annan att samtycka åt barnet.²⁰⁹

Föräldrarnas inställning

Av 4 kap. 15 § FB framgår att utredaren även ska försöka klarlägga föräldrarnas inställning. Det gäller även om föräldern inte är barnets vårdnadshavare. Utredaren ska göra rimliga ansträngningar för att få fram en inställning, om det inte står klart att det är omöjligt. Att en förälder finns i ett annat land innebär inte i sig att utredaren kan avstå från att försöka kontakta föräldern när det behövs. Utredningsåtgärderna måste alltid anpassas efter vad som är lämpligt. Om det t.ex. framkommer att en förälder inte vill medverka – som kanske beror på risken för social stigmatisering – bör detta respekteras. Det är viktigt att dokumentera detta i adoptionsutredningen.²¹⁰

Vad föräldrarna tycker om adoptionen har stor betydelse för bedömningen av om en adoption är lämplig även i de fall samtycke inte krävs. Vilken vikt som ska läggas vid inställningen hos en förälder som inte är vårdnadshavare får avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Vid den slutliga bedömningen får inte föräldrarnas intresse sättas före barnets bästa, t.ex. en önskan hos en förälder som inte är vårdnadshavare att upprätthålla kontakten med sitt barn.²¹¹

Även frågan om hur kontakten med eventuella syskon, halvsyskon eller släktingar kan påverkas av en adoption kan behöva utredas.

²⁰⁴ 4 kap. 7 § första stycket FB.

²⁰⁵ 4 kap. 7 § andra stycket FB.

²⁰⁶ Prop. 2017/18:121 s. 150-151.

²⁰⁷ 4 kap. 7 § tredje stycket FB.

²⁰⁸ Prop. 2017/18:121 s. 150.

²⁰⁹ Prop. 2017/18:121 s. 149.

²¹⁰ Prop. 2017/18:121 s. 156-157.

²¹¹ Prop. 2017/18:121 s. 142.

Vårdnadshavares samtycke

Ett barn får inte adopteras utan samtycke från den förälder som är barnets vårdnadshavare. Om barnet har två föräldrar som är vårdnadshavare krävs bådas samtycke. Krav på samtycke gäller även en särskilt förordnad vårdnadshavare eller annan som på grund av lag eller sedvänja i en annan stat anses ha trätt i föräldrarnas ställe. Med det senare avses fall där en person har ställning som vårdnadshavare för ett barn som inte har någon annan vårdnadshavare.²¹²

Innan ett samtycke lämnas ska den som ska samtycka få information om innebörden av en adoption och ett samtycke.²¹³ En vårdnadshavare kan ångra sig och återkalla sitt samtycke fram till att adoptionsbeslutet har vunnit laga kraft, dvs. då beslutet inte längre kan överklagas.²¹⁴

Samtycke till adoption kan ges ”in blanco”, dvs. utan kännedom om vilka de blivande adoptivföräldrarna är.²¹⁵

Utredaren ska inhämta samtycken och bedöma om samtycken som redan inhämtats kan godtas, bl.a. med hänsyn till kravet att den som har lämnat sitt samtycke har fått information. Det är viktigt att den som genomför utredningen dokumenterar de åtgärder som vidtas och den information som lämnas eftersom det ytterst är domstolen som ska ta ställning till om lämnade samtycken ska godkännas.²¹⁶

Samtycke behövs inte om föräldern (i förekommande fall även särskilt förordnade vårdnadshavare eller annan som trätt i föräldrarnas ställe) är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande, föräldern vistas på okänd ort eller det finns synnerliga skäl.²¹⁷ Det ska finnas ett orsakssamband mellan tillståndet och oförmågan att samtycka som ska vara *varaktig*, dvs. oförmågan att samtycka ska inte vara övergående. Oförmågan att samtycka ska inte vara övergående. Med *annat liknande förhållande* avses att någon för överskådlig tid är förhindrad att lämna samtycke på grund av en kroppslig sjukdom eller en trafikskada. Undantaget synnerliga skäl är avsett att tillämpas i särpräglade situationer när de övriga undantagen inte är tillämpliga men det ändå framstår som mycket angeläget att ett beslut om adoption fattas trots att föräldern inte har lämnat sitt samtycke. Undantaget är formellt tillämpligt vid alla adoptioner, men avsikten är att det ska komma till användning vid framförallt internationell adoption. Av förarbetena framgår att syftet är att adoptioner som har bedömts lämpliga av myndigheterna i en annan stat inte ska hindras av svenska krav på samtycke som kanske inte motsvarar den andra statens regler när det står klart att en adoption är till barnets bästa.²¹⁸

Det förekommer att vårdnadshavarens samtycke till adoptionen drar ut på tiden, eller att de biologiska föräldrarna ändrar sig om adoptionen. Barnets tilltänkta adoptivföräldrar kan i ett sådant läge behöva stöd.

²¹² 4 kap. 8 § FB och prop. 2017/18:121 s. 151-152.

²¹³ 4 kap. 8 § tredje stycket FB.

²¹⁴ NJA 2006 s. 505.

²¹⁵ Prop. 1968:114 s. 4.

²¹⁶ Prop. 2017/18:121 s. 157.

²¹⁷ 4 kap. 8 § andra stycket FB.

²¹⁸ Prop. 2017/18:121 s. 151.

Se vidare avsnittet *Om de biologiska föräldrarna ändrar sig* i kapitlet *Adoption av spädbarn*.

Ersättning i samband med adoption

En ansökan om adoption får inte bifallas om det har getts eller utlovats ersättning eller har avtalats om bidrag till barnets underhåll.²¹⁹ Utredningen ska därför normalt omfatta frågan om huruvida ersättning eller bidrag till barnets underhåll har lämnats.²²⁰

Det är straffbart att genom olaga tvång eller vilseledande samt genom att utlova eller ge otillbörlig ersättning utverka samtycke eller tillstånd till adoption av barn och kan leda till böter eller fängelse i högst två år.²²¹

Planering av uppföljning

Om barnet är familjehemsplacerat hos de blivande adoptivföräldrarna har socialnämnden, fram till dess att adoptionen är beslutad i domstol, samma skyldigheter gentemot barnet och de tillänkta adoptivföräldrarna som i förhållande till familjehem.²²² Socialnämnden har också ett ansvar att lämna vårdnadshavarna och föräldrarna samt blivande adoptivföräldrar råd, stöd och annan hjälp som de behöver.²²³ Socialnämnden har ett särskilt ansvar för att adopterade och deras familjer får det stöd och den hjälp som de kan ha behov av efter en adoption genomförts.²²⁴

Utredaren bör informera sökanden om det stöd kommunen är skyldig att ge både innan och efter ett beslut om adoption har fattats. Om det inte har gjorts tidigare kan det vara lämpligt att planera hur och när en uppföljande kontakt ska tas sedan barnet har tagits emot i sökandes hem.²²⁵

Läs mer i kapitlet *Stöd och hjälp efter en adoption*.

²¹⁹ 4 kap. 10 § FB.

²²⁰ Prop. 2017/18:121 s. 157.

²²¹ 7 kap. 2 § BrB.

²²² Jfr 6 kap. 7 § SoL. Till dess att adoptionen är genomförd ska familjen ingå i kommunens förteckning över barn som någon gång under året vistas i familjehem eller annat enskilt hem, samt meddelas IVO, SOSFS 2003:15.

²²³ 6 kap. 7 och 7 a §§ SoL.

²²⁴ 5 kap. 1 § 9 SoL.

²²⁵ AR HSLF-FS 2017:48.

Tingsrättens beslut om adoption

Tingsrätten prövar om de formella förutsättningarna för adoption är uppfyllda, t.ex. att de som ska samtycka till adoptionen har lämnat samtycke och att sökanden uppfyller ålderskraven. Tingsrätten ska se till att ett ärende om adoption blir tillräckligt utrett.²²⁶ Vid adoption av barn fullgörs utredningsskyldigheten till stor del genom adoptionsutredningen.²²⁷

Utredarens förslag till beslut innebär inte att domstolen kan låta bli att göra en egen analys av de omständigheter som kommit fram i utredningen. Det är domstolen som har det yttersta ansvaret för att utredningen i adoptionsärendet är tillräckligt och som slutligen ska ta ställning till om förutsättningarna för adoption är uppfyllda.²²⁸

Tingsrätten ska ge den som är förälder till det barn som sökanden vill adoptera tillfälle att yttra sig. Det innebär att en förälder som är skild från vårdnaden och vars samtycke inte krävs, ändå ska ges tillfälle att yttra sig. Bestämmelsen gäller även en särskilt förordnad vårdnadshavare, förmyndare eller annan som på grund av lag eller sedvänja i en annan stat får anses ha trätt i föräldrarnas ställe. Krav på yttrande föreligger inte om det är uppenbart obehövligt, t.ex. om det saknas anledning att anta att ansökan kommer att bifallas. Tingsrätten behöver inte heller inhämta yttrande om föräldern är varaktigt förhindrad att yttra sig till följd av en psykisk sjukdom eller annat liknande förhållande, föräldern vistas på okänd ort eller det finns synnerliga skäl.²²⁹ Krav på yttrande gäller även då den som sökanden önskar adoptera är en vuxen person. Tingsrätten kan även inhämta yttrande från andra personer. Det avgörs ytterst av domstolens utredningsskyldighet.²³⁰

En ansökan om adoption är ett ärende hos domstolen och avgörs genom rättens *beslut*, inte genom dom. Tingsrättens beslut vinner laga kraft efter tre veckor såvida ingen överklagar beslutet.²³¹

Vid tingsrättens handläggning av ett ärende om adoption tillämpas lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen).²³²

Överklaga ett adoptionsbeslut

Ett adoptionsbeslut får överklagas av den som beslutet rör om det har gått personen emot.²³³

En förälder får anses vara så pass berörd av en adoption att föräldern har rätt att överklaga ett beslut om adoption. Detta gäller även om föräldern inte är vårdnadshavare och därför inte behöver samtycka till en adoption. Även

²²⁶ 4 kap. 13 § FB.

²²⁷ Prop. 2017/18:121 s. 154.

²²⁸ Prop. 2017/18:121 s. 154 och 158.

²²⁹ 4 kap. 18 § FB.

²³⁰ Prop. 2017/18:121 s. 161. Se även 4 kap. 13 § FB.

²³¹ Jfr 52 kap. 1 § RB.

²³² 4 kap. 20 § FB.

²³³ 36 § ärendelagen.

den som sökanden vill adoptera har rätt att överklaga beslutet. Om adoptivbarnet är under 18 år kan man behöva ta ställning till om en god man ska förordnas.²³⁴

Rättsverkningar av ett adoptionsbeslut

I och med adoptionsbeslutet ska barnet anses som adoptivförälderns barn och inte som barn till sina tidigare²³⁵ föräldrar. Det betyder att det juridiska bandet till de tidigare föräldrarna (vanligtvis de biologiska föräldrarna) bryts. Barnet får genom adoptionen en rättslig anknytning till sökandes släkt och blir syskon till och likställt med den sökandes eventuella barn sedan tidigare. Om en make eller sambo har adopterat den andra makens eller sambons barn, ska den som har adopterats dock anses som makarnas eller sambornas gemensamma barn. Den rättsliga anknytningen gäller för alla frågor där släktskapet har rättslig betydelse, t.ex. för frågor om vårdnad, boende och umgänge samt frågor om arv. Adoptivföräldrarna får också underhållsskyldighet för barnet. Detta ger uttryck för den så kallade likställighetsprincipen som innebär att det inte görs någon rättslig skillnad mellan adopterade barn och andra barn.²³⁶

Adoptivbarnet står under vårdnad av adoptivföräldern/adoptivföräldrarna från den tidpunkt då adoptionsbeslutet får laga kraft. Om en make eller sambo adopterar den andra makens eller sambons barn står barnet under bådas vårdnad.²³⁷

²³⁴ Prop. 2017/18:121 s. 162.

²³⁵ 4 kap. 21 § FB omfattar även omadoption, dvs. adoption av någon som är adopterad. Den gäller även vid adoption av eget barn. Här avses en situation där sökanden tidigare har adopterat bort sitt barn och sedan vill adoptera tillbaka det. Se prop. 2017/18:121 s. 91 och 163.

²³⁶ Se 4 kap. 21 § FB och prop. 2017/18:121 s. 163.

²³⁷ 4 kap. 22 § FB.

Adoption av en vuxen

När den som ska adopteras är över 18 år blir det inte aktuellt för socialtjänsten att göra adoptionsutredning.²³⁸ Det innebär att socialtjänsten inte berörs av vuxenoptioner.

Den som har fyllt 18 år får adopteras endast om det finns särskild anledning till en adoption med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och den som sökanden vill adoptera. Adoptionen måste även i övrigt vara lämplig. Det ska särskilt beaktas om sökanden har uppfostrat den som sökanden vill adoptera eller om adoptionen annars avser att bekräfta en relation som motsvarar den mellan barn och förälder.²³⁹ Det är t.ex. inte en tillräcklig förutsättning för en adoption att det finns ett nära släktskap mellan sökanden och den som ska adopteras eller att de har en god relation. Bedömningen av om en adoption är lämplig ska göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.²⁴⁰

Vid eventuella förfrågningar rörande vuxenoptioner kan socialtjänsten hänvisa till Domstolsverket eller till tingsrätten.

²³⁸ 4 kap. 14 § FB.

²³⁹ 4 kap. 4 § FB.

²⁴⁰ Prop. 2017/18:121 s. 146-147. Se även NJA 2002 s. 425 där en person återförenats med ett barn som adopterades bort som spädbarn, och där adoption beviljades.

Stöd och hjälp efter en adoption

Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område, och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver.²⁴¹ Socialnämnden ska också verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialnämnden har i sin omsorg om barn och unga ett särskilt ansvar för att adopterade och deras familjer får det stöd och den hjälp som de kan ha behov av efter ett beslut om adoption.²⁴²

Stöd och rådgivning till adoptivfamiljer är av stor vikt för att kunna ge hjälp och stöd i ett tidigt skede och förebygga framtida problem.²⁴³ Vid nationell adoption finns oftast barnets ursprungs nätverk på nära håll, och barnet och adoptivföräldrarna kan bl.a. ha eventuella frågor kring detta att hantera.

Även andra aktörer än socialtjänsten har ett viktigt ansvar. Barnhälsovården har en viktig roll att stödja familjen i ett tidigt skede så att eventuella framtida problem kan undvikas. Skola och barnomsorg ska utgå från varje barns behov och de barn som av olika skäl behöver särskilt stöd ska få den omsorg som deras speciella behov kräver. De adopterade och deras familjer kan också behöva vända sig till barn- och ungdomspsykiatri (BUP) eller vuxenpsykiatri.

Socialtjänsten har en viktig uppgift att hjälpa familjerna vidare till rätt instans i samhället eller att i samverkan med andra bistå dem när det generella stödet inte är tillräckligt.²⁴⁴

Även de biologiska föräldrarna kan behöva stöd efter att de lämnat sitt barn för adoption.

Stöd till biologiska föräldrar

De biologiska föräldrarna kan behöva stöd under lång tid för att bearbeta att de lämnat sitt barn för adoption. Den förälder som fött barnet har ofta redan kontakt med en kurator/psykolog som kan ge fortsatt stöd. Även den andra biologiska föräldern kan behöva samtalsstöd. Det kan vara aktuellt för socialtjänsten att erbjuda det stöd som behövs eller hänvisa till lämplig stödinstitution.

Information och kontakt

Frågan om eventuell kontakt mellan barnets biologiska föräldrar och adoptivfamiljen efter en adoption är inte så lätt att ta ställning till ur barnets perspektiv.

De biologiska föräldrarna kan framföra önskemål om kontakt, men efter adoptionen är det adoptivföräldrarna som bedömer och bestämmer graden av kontakt, tills barnet är moget att själv välja.

²⁴¹ 2 kap. 1 § första stycket SoL.

²⁴² 5 kap. 1 § 9 SoL.

²⁴³ Jfr prop. 2003/04:131 s. 28 och 65-68.

²⁴⁴ Prop. 2003/04:131 s. 65.

Om båda parter uttrycker en önskan om någon form av fortsatt information eller kontakt och vill att socialtjänsten hjälper till eller fungerar som förmedlande länk får man diskutera formerna för detta.

Stöd till barn och adoptivföräldrar

Stöd i samspelet mellan barn och adoptivföräldrar

Alla barn som vårdats av någon eller några kommer vid en separation att sörja förlusten av den eller dem som tidigare var de viktigaste personerna i barnets liv. Det är inte alltid lätt för föräldrar att se och känna igen denna sorgeprocess som kan beskrivas som en känslomässig losskoppling eller ett avslut.²⁴⁵ Barn och adoptivföräldrar kan behöva stöd i detta utifrån individuella behov och önskemål.

De kan också behöva stöd i att hantera eventuell information om den biologiska familjen som kan komma upp i ett senare skede i adoptionsprocessen.

Barnets rätt att få veta sitt ursprung

Av föräldrabalken framgår att ett barn har rätt att av sina föräldrar få veta att han eller hon är adopterad, och att föräldrarna är skyldiga att så snart det är lämpligt berätta det för barnet. Skyldigheten gäller adoptivföräldern eller adoptivföräldrarna, men också make eller sambo till den som har genomfört en styvbarnsadoption. Av förarbetena framgår att det är föräldrarna som får avgöra hur långtgående information som ska lämnas. Bedömningen av när frågan om adoption ska tas upp, och hur informationen ska presenteras för barnet måste göras utifrån det enskilda barnets behov och förutsättningar samt vad barnet självt uttrycker. Om barnet vill veta ska föräldrarna berätta. Det framhålls vidare att avsikten inte är att föräldrarna ska avvakta med att berätta för barnet om adoptionen på grund av att frågan kan väcka känslor och frågor hos barnet, utan att det i många fall är lämpligt att genom en öppen hållning från tidig ålder successivt berätta för barnet om adoptionen och barnets ursprung.²⁴⁶

Enligt artikel 7 i barnkonventionen har barn vidare rätt att få veta *vilka dess föräldrar är*. Upplysningsskyldigheten i föräldrabalken omfattar dock inte en skyldighet för adoptivföräldrarna att berätta vilka barnets biologiska föräldrar är, utan endast det faktum att barnet är adopterat. Av förarbetena framgår dock att det kan vara lämpligt att lämna ytterligare information som ger barnet möjlighet att ta till sig vetskapen om sitt ursprung.²⁴⁷ Barnet kan då själv välja om hen vill söka närmare information om sitt ursprung. En förutsättning för denna valmöjlighet är dock att barnet känner till att hen är adopterad.²⁴⁸

²⁴⁵ Havermans A & Verheule C J. Guidelines on Post-Adoption Services (PAS). Foundation Adoption Services. The Netherlands.

²⁴⁶ 4 kap. 23 § FB och prop. 2017/18:121 s. 163-164.

²⁴⁷ Prop. 2017/18:121 s. 164.

²⁴⁸ Jfr prop. 2017/18:121 s. 49.

Rådgivning inför samtal med barnet om adoptionen

I socialtjänstens ansvar för att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas efter en adoption ligger att stödja föräldrarna i deras skyldighet att så snart det är lämpligt berätta för barnet om adoptionen.²⁴⁹

Under förskoletiden behöver föräldrarna skapa en atmosfär av öppenhet om adoptionen och om de biologiska föräldrarna.

I detta behöver föräldrarna kunna hantera dels sin egen osäkerhet kring att samtala om barnets andra tillhörighet, dels den ilska som barnet kan rikta mot adoptivföräldrarna. För barnet handlar det om att hantera känslor kring att ha blivit lämnad, att skapa en berättelse kring adoptionen som är möjlig att acceptera och att hantera sin tillhörighet.²⁵⁰

Vidare ska föräldrarna ha en trygg och stödjande hållning för att hantera eventuella ifrågasättanden från den unges sida. De ska också ge stöd om den unge vill söka sina rötter och hjälpa den unge att skapa realistiska förväntningar. Barnet behöver också förstå att inte alla omtumlande känslor i tonåren behöver ha med adoptionen att göra, utan är normala för ungdomar i allmänhet.²⁵¹

Stöd under uppväxten

Adopterade kan ha en annan väg att gå i sin identitetsutveckling än andra barn och unga. Många adopterade har en dubbelhet i sin livssituation med två uppsättningar föräldrar, och de kanske har ett annorlunda utseende och en annan bakgrund än sina adoptivföräldrar.²⁵² Existentiella frågor kan bli särskilt aktuella under tonårstiden. Här kan den unge behöva stöd.

Stöd och hjälp att söka sitt ursprung

De flesta adopterade funderar någon gång över sitt ursprung. Intresset kan vara särskilt stort under tonåren, i samband med giftermål, graviditet, barns födelse och föräldrarnas död.

Adopterade som vill veta vilka upplysningar som finns om dem och om adoptionen kan behöva socialtjänstens hjälp och råd om hur de ska gå tillväga för att få veta mer om sitt ursprung och varför de blev adopterade.

Att söka uppgifter om sitt ursprung är många gånger ett stort steg för den adopterade, vilket kan väcka starka känslor. Detta kräver särskild kunskap, intresse, förståelse och lyhördhet i bemötandet från socialtjänsten men också stöd.

Om den adopterade vill göra efterforskningar och kanske ta kontakt med sin biologiska familj kan det vara värdefullt att i förväg få samtala om vad det kan innebära att eventuellt få kontakt med den, hur det kan kännas att

²⁴⁹ Prop. 2017/18:121 s. 163-164.

²⁵⁰ Bingley Miller L & Bentovim A. (2007) *Adopted Children and their Families. Building secure new lives.* Routledge.

²⁵¹ Bingley Miller L & Bentovim A. (2007) *Adopted Children and their Families. Building secure new lives.* Routledge.

²⁵² Socialstyrelsen. Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete. *Internationellt adopterade i Sverige. En antologi*; 2007.

t.ex. mötas av ointresse eller andra reaktioner. Den adopterade kan också behöva stöd efteråt. Stödet kan se olika ut beroende på vilken information hen får fram (eller inte får fram) om sitt ursprung.

Att ta del av handlingar

Uppgifter om förhållanden av betydelse för att en adopterad person som är *myndig* ska få vetskap om vilka hans eller hennes biologiska föräldrar är får lämnas ut till den adopterade personen utan hinder av sekretess.²⁵³

Även en omyndig person kan få ut handlingar efter socialnämndens prövning.

När en person begär att få ta del av uppgifter om sin adoption, bör socialnämnden erbjuda honom eller henne råd och stöd i samband med utlämnandet av uppgifterna. Även om de begärda uppgifterna omfattas av sekretess och därför inte kan lämnas ut, bör socialnämnden erbjuda råd och stöd.²⁵⁴

Biologiska släktingar som söker kontakt

Det händer att biologiska släktingar hör av sig till socialtjänsten och vill ha kontakt med den adopterade och hans familj, eller bara veta hur den adopterade har det. Det är till exempel inte ovanligt vid nationella adoptioner där biologiska släktingar genom barnets personnummer själva lätt kan få veta var barnet finns.

Det är adoptivföräldrarna och den adopterade själv, när hen är tillräckligt mogen för det, som avgör om de önskar en sådan kontakt. De behöver få tänka igenom hur de vill förhålla sig till en sådan kontakt, och kan behöva socialtjänstens stöd i detta.

²⁵³ 26 kap. 8 § OSL.

²⁵⁴ AR i HSLF-FS 2017:48.

Referenser

Propositioner

- Prop. 1968:114 *Om ändrad lydelse av 4 kap. föräldrabalken m.m.*
- Prop. 1969:124 *Om ändring i ärvdabalken m.m.*
- Prop. 1971:143 *Med förslag till lag om ändring i föräldrabalken*
- Prop. 1973:158 *Med förslag till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap, m.m.*
- Prop. 1981/82:168 *Om vårdnad och umgänge m.m.*
- Prop. 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*
- Prop. 2003/04:131 *Internationella adoptionsfrågor*
- Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*
- Prop. 2008/09:150 *Offentlighets- och sekretesslag*
- Prop. 2016/17:180 *En modern och rättssäker förvaltning – ny förvaltningslag*
- Prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler*
- Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*

Betänkanden och utredningar

- SOU 2003:99 *Ny sekretesslag*

Föreskrifter och allmänna råd

- SOSFS 2003:15 Socialstyrelsens föreskrifter om Socialnämndens skyldighet att föra förteckning över barn som vistas i familjehem eller annat enskilt hem
- SOSFS 2012:11 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende
- SOSFS 2014:5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS
- SOSFS 2014:6 Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga
- HSLF-FS 2017:48 Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens handläggning av ärenden om adoption
- HSLF-FS 2017:49 Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap

- HSLF-FS 2017:79 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård

Barnrättskommitténs allmänna kommentarer

- Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 *Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6) (CRC/GC/2003/5)*
- Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 7 *Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom. (CRC/C/GC/7)*
- Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 *Barnets rätt att bli hörd. (CRC/C/GC/12)*
- Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 *Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet. (CRC/C/GC/14)*

Övriga publikationer

- Bingley Miller L & Bentovim A. (2007) *Adopted Children and their Families. Building secure new lives*. Routledge.
- Bogdan M. (2014) *Svensk internationell privat- och processrätt*. Åttonde uppl. Norstedts juridik.
- Havermans A & Verheule C J. *Guidelines on Post-Adoption Services (PAS)*. Foundation Adoption Services. The Netherlands.
- Socialstyrelsen (2005) *Att fastställa faderskap*. (Handboken finns hos MFoF)
- Socialstyrelsen (2007) *Internationellt adopterade i Sverige. En antologi*. Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete.
- Socialstyrelsen (2014) *Nationella adoptioner av barn i familjehem. En kartläggning av hur socialnämnderna uppmärksammar frågan*.